

RECENZE

Tony BRENTON (ed.),

Was Revolution Inevitable? Turning Points of the Russian Revolution,

Oxford: Oxford University Press, 2017, 364 s., ISBN 978-0-19-065891-5.

Alternativní historie má své odpůrce i příznivce. Do první skupiny spadá většina – netvrdím, že všichni – profesionálních historiků.¹ V druhé skupině se sdružují běžní konzumenti historických příběhů, kterým vychází vstřícně beletrie a jí inspirovaná filmová a televizní díla. Ovšem i historikové občas podlehnou pokušení a vykročí na tenký led spekulací.² Někdy jsou výsledky úvah nad virtuálními dějinami vcelku zajímavé a inspirativní, jindy méně. Což je případ nové knihy diskutující „nevyhnutelnost ruské revoluce“.

Těžko říci, jaký byl záměr prestižního akademického nakladatelství Oxford University Press, když oslovilo jako editora sborníku Sira Tonyho Brentona. Tento britský diplomat o Rusku nepochybně ví mnohé, vždyt v 90. letech pracoval jako konzul na britské ambasádě v Moskvě a v letech 2004–2008 byl tamtéž velvyslanecem. Profesionálním historikem nicméně rozhodně není. Celý autorský kolektiv čtrnácti osob (mezi nimi je pouze jedna žena) je poskládán poněkud nevyrovnaně. Vedle všeobecně uznávaných znalců moderních ruských dějin, jakými jsou Dominic Lieven, Simon Dixon, Orlando Figes, Catriona Kellyová nebo Richard Sakwa, v týmu figurují i publicisté – v lepším případě Donald Crawford nebo Martin Sixsmith pracující pro kritická britská veřejnoprávní média, v horším případě literát Edvard Radzinsky, který je svého druhu celebritou, avšak jeho texty nesplňují odborná měřítka. Konečnému výsledku rovněž neprospělo, že nakladatelství rezignovalo na jednotnou formu příspěvků. Ne všechny kapitoly tudíž mají standardní

1 Renomovaný britský historik Richard J. Evans razantně odmítl virtuální dějiny v knize *Altered Pasts. Counterfactuals in History*, Waltham 2013.

2 Mezinárodně největší ohlas patrně měla kniha editovaná Niallem Fergusonem: *Virtual History. Alternatives and Counterfactuals*, London – New York 1997. Česky vyšlo jako *Virtuální dějiny. Historické alternativy*, Praha 2001.

vědecký aparát. Když už autoři uvažují nad historickými alternativami, musí všichni pro a proti nejen pečlivě zvážit, ale také doložit prameny nebo alespoň literaturou. Jinak se skutečně dostáváme do sféry čirých spekulací a takto prezentované názory nebo závěry nemají žádnou relevanci.

Nehlásím se ani k těm, kteří virtuální dějiny hájí, ani k jejich zarytým odpůrcům. Ptám se však, za jaké situace mají smysl? A shoduji se s Orlando Figesem, který hned na začátku své kapitoly píše: „Virtuální („co kdyby“) dějiny mají skutečný význam pouze tehdy, když se soustředí na jediný konkrétní moment, který by býval mohl prokazatelně změnit běh dějin“ (s. 124). Ano, pokud posuzujeme jednu událost v konkrétním čase a místě, a víme, že se mohla stát jinak, potom lze začít uvažovat o alternativách. Dobrým příkladem je právě Figesova kapitola o říjnovém bolševickém převratu. S možností, že z úkrytu se vracející Lenin by byl zadržen hlídkou a nikdy by nedošel do Smolného paláce. Taková možnost reálně nastala, neboť patrola Lenina zastavila, jenže strážný jej nechal jít v domnění, že se jedná o neškodného opilce. Figes následně rozvíjí teorii, že Prozatímní vláda by padla tak jako tak, protože její dny byly sečteny, nicméně bolševici zbavení vůdce by nepostupovali až tak radikálně proti ostatním socialistickým stranám. K Leninovu pojetí převzetí moci existovaly mírnější alternativy, například Kameněvova, takže nutně nemuselo dojít k násilnému převratu, nýbrž k nahrazení Prozatímní vlády koaliční socialistickou vládou Sovětu. Koalice socialistů by asi neuchránila Rusko občanské války (reakce zprava by pravděpodobně následovala), ale ta by nemusela trvat tak dlouho. Tím, že se v říjnu prosadil Leninův scénář převratu a vytvoření bolševické diktatury, rudý teror a občanská válka se staly nevyhnutelnými. Všechno mohlo dopadnout jinak, kdyby Lenin býval nedošel do Smolného.

Lenin je v mnoha směrech ústřední postavou sborníku. Kapitoly, které s virtuální historií pracují nejpříjemnějším způsobem, se zabývají právě jím. Sean McMeekin se věnuje návratu Lenina do Ruska v dubnu 1917 a ptá se, co by se dělo, pokud by nepřijel a bolševici by tedy za sebou neměli masivní finanční podporu ze strany Německa. Martin Sixsmith rozebírá atentát Fany Kaplanové a potencionální vývoj, jestliže by Lenin zranění podlehl. A v poslední kapitole Richard Sakwa uvažuje, již v obecnější rovině a širším časovém prostoru, nad alternativami k leninismu coby ideologii i stylu vládnutí v Rusku.

I tyto solidně zpracované kapitoly mají slabiny. Například vrátíme-li se k Figesově studii, nikde není psáno, že by socialistická koalice na bázi Sovětu dlouhodobě vydržela – i bez zásahů Lenina. V případě Sixsmithovy kapitoly lze vážně pochybovat, že by neuskutečnění atentátu Kaplanové zmírnilo rudý teror. Proběh-

ly totiž i jiné atentáty, které mohli bolševici použít jako vhodnou záminku, a například carská rodina byla vyvražděna ještě před útokem Kaplanové. Bolševici s terorem počítali tak jako tak, navíc občanská válka mohutně živící politický teror již probíhala. Nicméně diskuse nad alternativním scénářem jsou jistě přesvědčivější a konsistentnější v případě jednoho historického okamžiku, než když se události vrství jedna na druhou, nebo se ani nejedná o konkrétní události, ale spíše o kontinuální vývoj, který je výsledkem nějakých objektivních předpokladů. „Co kdyby“ ztrácí tvář v tvář desítkám a stovkám kombinací alternativních scénářů smysl.

Příkladem budiž hned první kapitola, v níž Dominic Lieven uvažuje nad mezinárodními souvislostmi vývoje Ruska v letech 1900–1920. Stejnému tématu věnoval svoji poslední knihu, v níž jsou úvahy typu „co kdyby carský režim v letech 1905–1906 nezvládl revoluci“ nebo „co kdyby nevypukla první světová válka“ přehledně rozvinuty.³ Navíc s podporou poznámkového aparátu. Zde jsou víceméně totožné otázky nahuštěny vedle sebe na dvaceti stranách a čtenáři je pouze doporučeno, aby pro detailní odkazy sáhl po Lievenově předchozí knize.

Některé kapitoly sborníku fakticky ani virtuálními dějinami nejsou, protože autoři rovnou přiznávají, že alternativy neexistovaly, případně nemá valnou cenu o nich hovořit. Simon Dixon v kapitole o Stolypinovi jasně píše, že smrt ministerského předsedy neměla zásadní vliv na ruské dějiny, neboť „jeho politický kapitál byl vyčerpán dávno před jeho zavražděním“ (s. 40). Douglas Smith v kapitole o Rasputinovi a propuknutí první světové války řeší problém, zda mohl být Mikuláš II. přesvědčen k tomu, aby nezavlekl Rusko do války. Na Rasputina byl na konci června 1914 spáchán atentát, léčil se ve své rodné vsi Pokrovskoje na Sibiři a carovi posílal varovné telegramy. Nebyly vyslyšeny, ale co kdyby se Mikuláš II. nechal zvíkat? Smith přitom obratem dodává, že Rasputin nebyl jediný, kdo se vyslovoval proti válce. Politicky mnohem zkušenější muži před válkou varovali (Sergej Witte, Petr Durnovo) a sám car nebyl boji příliš nakloněn. Rozhodly však kroky dalších velmocí a argumenty těch členů vlády, kteří byli pro válku, zejména ministra zahraničí Sazonova. Za této situace se tedy jeví téměř absurdní přikládat rozhodující význam telegramům Rasputina. Jistý vliv sice měl, nikoli však takový, aby představoval reálnou alternativu. Do třetice můžeme jmenovat kapitolu o „Kornilovově aféře“, jejímž autorem není nikdo menší než Richard Pipes. Doyen americké historické rusistiky bohužel pouze opakuje známá fakta, která představil ve svých starších publikacích a která nalezneme v celé řadě dalších standardních knih o roce 1917: Kornilovův puč neexistoval, jednalo se pouze o nedorozumění. „Co kdyby“ je

3 Dominic LIEVEN, *Towards the Flame. Empire, War and the End of Tsarist Russia*, London 2015.

v této souvislosti nadneseno jako alternativa, že Kerenskij mohl Kornilovovi ustoupit a svěřit mu diktátorské pravomoci, čímž mohli být bolševici v říjnu zastaveni (s. 121). Takový postup nebyl reálný. Kerenského ani v nejmenším nenapadlo, že by Kornilovovi, nebo komukoli jinému, předal vládu. Naopak se moci zoufale držel do poslední chvíle, byť byla již téměř fiktivní. Navíc není vůbec jisté, že by Kornilov jako diktátor byl schopen zmobilizovat vojáky.

Mimo kritickou diskuzi potom stojí kapitola o možné záchraně Mikuláše II. ze zajetí. Napsal ji Edvard Radzinsky, literárně zdatný kompilátor popularizačních knížek. Pro tvrzení, že carská rodina mohla být zachráněna, nepřináší žádné pramenné důkazy; v jeho kapitole není ani jeden odkaz na zdroj. Podle Radzinského skutečnost, že car nebyl zachráněn, byť příležitosti existovaly, zahubila bílé hnutí, protože postrádalo jednotící symbol. Mikuláš II. v čele bílého hnutí možná strašil bolševiky v Kremlu, nejednalo se ale o reálnou alternativu. Pokud by byl vysvobozen, těžko si ho představit jako silného lídra, kterého bílé hnutí potřebovalo. Jakkoli tragická a politováníhodná byla Mikulášova smrt, jeho osoba byla natolik zdiskreditovaná, že i kdyby zůstal na živu, Rusové by jej nepřijali.

Nechci zde diskutovat všechny kapitoly sborníku. Nepochybně některé z nich obsahují nápadité myšlenky a může být užitečné se s nimi seznámit. V rámci literatury, která se aktuálně objevila k stoletému jubileu ruské revoluce, se však jedná o dílo průměrné a v některých případech až podprůměrné. Patrně se nejednalo o primární úmysl vydavatele, ale Oxford University Press tímto dokázalo, že virtuální dějiny jsou skutečně riskantním oborem. Když se výsledek nevydaří, zůstane rétorické cvičení nemající větší historiografickou váhu.

Zbyněk Vydra

Geoffrey SWAIN,

A Short History of Russian Revolution,

London, I. B. Tauris & Co. 2017, 232 s., ISBN 978-1-78076-793-2;

Geoffrey SWAIN, *Stručné dějiny Ruské revoluce,*

B. m., Bourdon, a. s., 2017, 259 s., ISBN 978-80-906728-9-5.

Sto let, které uplynuly od Ruské revoluce 1917, se nepochybně stalo vhodnou příležitostí k prezentování nových i k oživení některých starších, avšak stále aktuálních pohledů na tuto událost, přesněji jejich soubor, který se odehrál v průběhu roku 1917 v Rusku. Jednou z publikací, která si mezi nimi zaslouhuje zvláštní pozor-

nost, je kniha britského historika Geoffreye Swaina (*1950) *Stručné dějiny Ruské revoluce*. Upozornit na ni je třeba jednak kvůli tomu, že se jako jedna z nemnoha zahraničních knih o Ruské revoluci 1917 dočkala v krátké době českého překladu, a jednak proto, že svým tematickým zaměřením vybočila z rámce obvyklého popisu politických, hospodářských a sociálních událostí, jež se v Rusku v té době odehrávaly. Nekonvenční je i v několika dalších směrech.

Geoffrey Swain je předním britským odborníkem na ruské a sovětské dějiny, emeritním profesorem východoevropských studií na univerzitě v Glasgow. Vedle historie mu je vlastní politologie a politická filozofie. To jej nepochybně opravňuje překračovat rámec „pouhé“ historie a předkládat obraz, který je zajímavý svým směřováním k neotřelému promyšlení dění i hledání nových souvislostí. S tímto odborným zaměřením napsal několik hodnotných knih o ruské minulosti z prvních desetiletí 20. století, mj. zajímavou biografii o Lvu Davidoviči Trockém. I v ní prokázal, že na dějiny nerad nahlíží tradičním způsobem. Nepatří k historikům archivního typu, kteří by téma zpracovávali pouze na základě zevrubné znalosti pramenů. Dokonce tak činí jen v nezbytně nutných případech. Má-li možnost využít a odkázat na hodnověrnou literaturu některého svého kolegy, činí tak, aniž by dále zkoumal, nakolik je jeho soud skutečně správný. Z toho plynoucí limity objektivit výkladu jsou zvýrazněné Swainovou snahou najít v minulých dějích doposud neznámé souvislosti a alternativy, někdy až přehnaně tzv. atraktivní.

Ve *Stručných dějinách Ruské revoluce* kromě jemu běžně dostupné anglické literatury využil další dvě skupiny, jak tvrdí, pramenů, ve skutečnosti rovněž sekundární literatury. Jednak šlo o díla zaměřená na sociální historii ruského státu prvních desetiletí 20. století, která vznikla v západní produkci v 70. a 80. letech 20. století, v nichž se, jak v úvodu *Stručných dějin Ruské revoluce* Swain zdůraznil, obnovovalo pojetí „Října“ jako lidové revoluce, a jednak ze studií a knih o prvním roku působení Petrohradského sovětu, tedy letech 1917–1918 z pohledu volených zastupitelských institucí – sovětů –, které byly většinou napsané až po pádu Sovětského svazu. V odkazech ani seznamu doporučené literatury proto nenajdeme „klasiku“, jako je např. tvorba Swainova kolegy Orlanda Figese nebo nedávno zesnulého Richarda Pipesa.

Použitá literatura patrně ovlivnila i základní badatelskou tezi, kterou je ve Swainově pojetí Ruské revoluce 1917 tradiční argument sovětské historiografie, že tzv. Říjnová revoluce představovala vyvrcholení revolučních nadějí širokých mas ruského státu nejen v roce 1917, ale i širěji, doby, která začala nejpozději v posledních desetiletích 19. století. Swainovo pojetí ovšem není ani v nejmenším tradicio-

nalistické a obhajobou starších sovětských názorů již vůbec ne. Uvedenou tezí „jen“ provokuje, aby ji zcela v protikladu k dřívějšímu oficiálnímu sovětskému dějepiscetví kontroval rozбором bolševického pojetí stranické kázně a bytostného přesvědčení bolševiků, že je nutné získat a udržet moc „za každou cenu“; tedy i nesmírných lidských obětí. Swain tuto tezi extrapoluje do pozice, v níž zpochybňuje přesvědčení, že za vším stál a tudíž i za vše mohl „velký“ vůdce bolševiků – Vladimír Iljič Uljanov, zvaný Lenin, a přesvědčuje čtenáře, jak „kolektivní“ bolševické rozhodování vedlo k diktatuře jediné, tj. právě jejich, politické strany.

Vyvrácení, či potvrzení uvedených tezí podřídil Geoffrey Swain celý svůj výklad. Protože ten je koncipovaný jako „stručný“, autor v něm nezachází do, ze svého pohledu, podrobností a v mnohém dokonce nechává na čtenáři, aby si to, co jsou pro něho „detaily“, čtenář prostudoval v jiných knihách.

Swain zahájil výklad netradičně i po formální stránce. Kdežto obvykle najdeme přehled nejdůležitějších událostí v závěru knihy, zařazený tak, aby se čtenář mohl, má-li o to vůbec ještě zájem, ve výkladu lépe orientovat, Swain jej dává na samotný počátek. Dokonce ještě před úvod, ve kterém vysvětluje, proč knihu psal a co bylo jejím cílem. Jeho přehled událostí má přitom výrazněji širší chronologický záběr, než vlastní následný výklad problémů. Sice heslovitou formou uvedenou v tabulce jako *Časová osa*, ale vcelku zevrubně, v něm pojednává o podstatných revolučních událostech Ruska prvních desetiletí 20. století a o dění, jež s nimi souviselo. Ponechává ovšem stranou širší, mezinárodní souvislosti. Na počátku je postavena tzv. Krvavá neděle, která se odehrála v lednu 1905, na konci pak atentát na německého velvyslance v Petrohradě, který spáchali levicoví eseri v červenci 1918. Nejpodrobněji je přirozeně pojednáno o událostech roku 1917, jehož revoluční počátek je Swainem vymezovaný únorovými petrohradskými demonstracemi.

Swainova kniha je rozdělená do osmi výkladových kapitol. Na jejich počátku stojí vysvětlení revolučních tradic ruského dělnictva, od kterých autor přechází k pojednání o vzniku Prozatímní vlády a Petrohradského sovětu, krizi Prozatímní vlády v dubnu 1917 a ustavení první koaliční Prozatímní vlády v dubnu 1917. V ní vyzdvihuje doposud málo zdůrazňované úspěchy, včetně spolupráce tehdejšího Ruska s dohodovými mocnostmi a stabilizaci frontových událostí. Čtvrtá kapitola je zaměřená na červencovou vládní krizi, počínaje velkými demonstracemi v Petrohradě a konče tzv. Kornilovovým pučem. Nikoli nepodstatné pro Swainovo pojetí je, že důsledně hovoří o „aféře“, nikoli „puči“. Následující pasáže se již věnují téměř výhradně bolševickému převratu, jeho přípravám, Leninovým dilematům a dění, které po něm následovalo. Čtenářskou pozornost si zejména zaslouží pasáže, které

se týkají aktivit odborových a ženských organizací. Rozvíjejí totiž obvyklý „politický“ obraz, v němž skupiny bolševiků cílevědomě a systematicky spěly k převratu a k získání moci.

Závěrečné kapitoly Swainovy knihy sledují důvody, které vedly k udržení jejich moci. Soustředí se především na postavení a činnost ruských rolníků a na jejich vizi, že „za bolševika“ nemůže být hůře než „za cara“. I když jim násilím brali jejich produkci, dávali jim alespoň jistou naději na půdu, po které tradičně toužili a od jejíhož vlastnictví si slibovali svoji budoucí prosperitu. Stranou Swainovy pozornosti ovšem nestála ani politická opozice vůči bolševikům a její představy o možném „obnovení“ demokracie. Nečerpá však z tvorby emigrantů, na jejichž základě je obvykle tato záležitost hodnocena, ale z vyjádření „oficiálních“, tj. bolševických a sovětských kruhů.

Závěr knihy je jednoznačný: Swain konstatuje, že pokud by „[...] v říjnu 1905“ (tedy v době vrcholící první ruské revoluce – poznámka R. V.) „car reagoval na lidové nepokoje, kterým tehdy čelil, a nabídnul skutečnou ústavu, osud Ruska by byl velmi odlišný. Druhá revoluce však byla nevyhnutelná, protože car nabídnul jen polovičatou ústavu, která dělala jen minimální ústupky, aby si udržel co nejméně pravomocí, a neposkytl opravdový podíl na rozhodování o státních záležitostech masám dělníků a rolníků.“¹

V anglickém originálu byly *Stručné dějiny Ruské revoluce* ve Velké Británii vydány v březnu roku 2017. Skutečnost, že během následujícího půl roku byly přeložené do češtiny a uvedené na knižní trh, je více než obdivuhodná. Rychlost má ovšem svoje meze, její překročení leckdy vede k hektičnosti, která přináší problémy. To se, bohužel, patrně i souhrou nepříznivých okolností, českému vydání Swainovy publikace stalo. Již při zběžném náhledu je nutné se zarazit nad skutečností, že obrázky, které uvozují jednotlivé kapitoly, se ve svých stránkových odkazech neshodují s tím, kde je k nim v knize komentář. Stejně tak při českém překladu patrně nikdo nevěnoval pozornost autorem užitým poznámkám. Jinak lze stěží vysvětlit skutečnost, že se v nich objevují nejen anglické výrazy, ale především to, že užitý přepis jmen jen stěží umožní dohledat autora v českém katalogu. Největší „překvapení“ ovšem nastane v okamžiku, kdy se čtenář, lačný nových informací a možná i navnaděný anglickou podobou, do knihy ponoří. Nejprve jen nevěřičně kroutí hlavou, jak je možné, že se do textu vloudilo takové množství gramatických chyb a překlepů. Následuje fáze rozhořčení nad tím, že nejde o „obvyklé“ záměny v písmenech, ale o vyslovené ignorování češtiny. Na závěr, pokud se k němu vůbec jen trochu

1 Geoffrey SWAIN, *Stručné dějiny ruské revoluce*, B.m., Bourdon, a. s., 2017, s. 232.

obeznámený čtenář s danou problematikou „prokouše“, propukne v zoufalství. Některé gramatické obraty mění smysl věty nebo ji činí zcela nepochopitelnou.

Jediným útěkem k realitě je sehnat si anglickou podobu, naštěstí to díky aktivitám stávajících knihkupectví není nikterak složité. Jenomže porovnáním české mutace s anglickou se vynoří další pochybnosti. Tvoří ji nejistota o relevanci některých v české mutaci použitých důležitých pojmů. To, že je v textu důsledně řazený pouze zkrácený termín „Duma“ pro instituci známou i v současnosti jako Státní дума, čímž je snížena relevance městských a dalších dum, které v Rusku působily, je spíše technickou záležitostí. Ke cti je třeba uvést, že je důsledně psaná s velkým počátečním písmenem, tedy podtržením, že jde o jedinečnou instituci. Tentýž argument ovšem lze stěží použít při pojednání o sjezdech sovětů či sjezdech politických stran. Navíc v souvislosti s předcházející pořadovou číslovkou velké počáteční písmeno ve slově „Sjezd“, a to ve všech případech, kde jsou zmíněny, je vskutku nepatřičné. Nesprávná dělení slov a chyby v interpunkci jsou v dnešní době téměř běžné, a proto je bezpředmětné se nad nimi pohoršovat.

Co je na českém překladu Swainovy knihy *Stručné dějiny Ruské revoluce* pozitivní? Jedná se o chvále hodný počín s ohledem na zmíněný Swainův přístup k popisu ruské minulosti. Jenomže i v tomto směru je třeba uvést jisté pochybnosti a vztáhnout je k otázce, proč právě tuto knihu si nakladatelství vybralo k překladu. Jako by jinde v roce 2017 nebo krátce před tím nevyšla jiná, nesporně přitažlivější a faktograficky hodnotnější kniha.

Na první pohled působí anglická i česká podoba konvenčně. Paperbackové vydání na prvních stránkách představuje chronologický přehled hlavních událostí, během nichž se v Rusku odehrály dva politické převraty. Podle v Rusku tehdy ještě oficiálně užívaného juliánského kalendáře v únoru 1917 došlo k pádu carismu a v říjnu 1917 k odstranění systému, v jehož čele stála tzv. Prozatímní vláda, resp. její podoby, které se mezi Únorem a Říjnem 1917 personálně několikrát změnily. Další kapitoly již tak tradiční nejsou. Důvodem je skutečnost, že Swain na rozdíl od většiny prací, v nichž je Ruská revoluce 1917 sledovaná, do čela výkladu nestaví osobnosti. V jeho pojetí nejsou hlavními aktéry dění ony, nýbrž společnost jako celek, přesněji její jednotlivé vrstvy, kasty či dokonce celé třídy. Možná vlivem jistých stop marxismu jsou pro Swaina stěžejní aktivní silou dělníci a jejich postupně se rozvíjející, ale i modifikující úsilí o prosazení politické, ekonomické i sociální rovnoprávnosti. Např. vůdce bolševiků Vladimír Iljič Uljanov, známý především pod pseudonymem Lenin, vystupuje ve Swainovu popisu jako osobnost, která svoje názory a vize formovala právě pod vlivem aktuálních snah dělníků. Příkladem je

i jeho pojednání o předrevolučních Leninových aktivitách, ve kterém věnuje velkou pozornost úsilí dělníků o prosazení zdravotního pojištění a dává je do souvislosti s Leninovým akcentem ekonomismu.

V záplavě zcela jiných textů, které se v minulosti zamýšlely a doposud stále ještě zamýšlejí nad chronologickým vymezením Ruské revoluce, mezi nimiž se obvykle hledají kořeny Ruské revoluce v 19. století, nezřídka až u děkabristů, a určují její konce – od rozpuštění Ústavodárného shromáždění v lednu 1918, přes konec občanské války, Leninovu smrt, Stalinovu kolektivizaci, začátek Velkého teroru, Druhou světovou válku, Stalinovu smrt až po nástup k moci Michaila Sergejeviče Gorbačova či Borise Nikolajeviče Jelcina a rozpad Svazu sovětských socialistických republik – je Swainova kniha přece jen nepřehlédnutelnou změnou. Paradigma Ruská revoluce 1917 bere jako fakt, nikterak nepolemizuje s tím, že by mohla pokračovat horizont jednoho roku. Snad jen, jak naznačuje v závěru knihy, ve svých důsledcích. Stejně tak, ale to již nelze brát jako oprávněnost autorovy tvůrčí licence, ovšem nakládá se zjištěnými fakty. Jednoduše čtenáři předkládá „příběh“. Takový, jaký si ve své mysli o Ruské revoluci 1917 sestavil. O možnostech jiného výkladu nenajdeme v textu nikde ani stopy. Ani to ovšem není z mého pohledu hlavní problém knihy. Ten tkví v něčem jiném. Spatřuji jej v autorově neochotě jít alespoň v něčem „ad fontes“. Swain pracuje výhradně se sekundární literaturou. Můžeme si říci: „proč by ne“. Obecné dějiny přece nemusejí být důsledně založeny na prameňech, aby jejich výklad byl cenný. Jenomže v případě takového přístupu je nutné knihu uvést alespoň zevrubnějším výkladem o použité literatuře a v optimálním případě v textu upozornit i na jiné názory. Nikoli pouze odkazovat na publikace, které jsou v britském prostředí nejdostupnější. A i kdybychom takový přístup akceptovali, Swain je přece pedagogem a jeho knihu o Ruské revoluci lze pojmut i jako jednu z učebnic, které rozvíjejí a doplňují to, s čím je možné se v daném (britském) prostředí běžně seznámit, ale nelze to tolerovat pro překlad do jinonárodního prostředí. Konkrétně do českého prostředí, které má vlastní, od britského hodně odlišné zkušenosti s Ruskem. Že by nakladatel neměl mít právo získat na takovou práci licenci, nechat ji přeložit a po redakčních úpravách vydat? Nikoli. Toto právo jistě má. Ale pokud tak učiní bez jakéhokoli komentáře určeného českému čtenáři, nenabídne mu možnost posoudit, jak práce vznikala a do jakého historiografického proudu ji lze zařadit, výrazně jej ochuzuje a snižuje hodnotu celého počínu. Je to sice, bohužel, dnes téměř obvyklý trend, kdy se komerční nakladatelství snaží čtenářům předložit tematicky neotřelé publikace o Ruské revoluci, zejména těch, jež vznikly v tzv. západní produkci. Jenomže takový přístup vyžaduje mimořádně peč-

livou až téměř titěrnou práci. Nejde jen o to najít překladatele, který dobře přeloží „příběh“ z angličtiny do češtiny, ale i odborného korektora, který pečlivě zkontroluje, zda přeložené termíny skutečně odpovídají tomu, co měl autor na mysli (samotné převádění pojmů z ruštiny do angličtiny a z ní do češtiny bez přímé vazby mezi ruštinou a češtinou vede více než často ke zmatení).

Každý, kdo českou podobu Swainovy knihy dostane do rukou, by ji měl číst s velkou opatrností, maximálně přehlížet evidentní gramatické chyby a snažit se, pokud mu to chyby dovolí, soustředit se na vlastní výklad. Ten totiž není ani v nejmenším, jak by se podle názvu *Stručné dějiny Rusko revoluce* mohlo zdát, jednoduchý ke vnímání a pochopení. Tematicky je skutečně nekonvenční a rozvíjí autorovy myšlenky směrem, který není obvyklý. Snaha o dodržení nevelkého stránkového rozsahu však brání uvedení nezbytných faktů. Bez jejich znalostí se však běžný čtenář „topí“. Proto jedna rada na závěr: Čtenáři, vezmi si k ruce běžný popis Ruské revoluce, občas nahlédni do úvodní chronologické tabulky a pak studuj, co Swain napsal.

Radomír Vlček

Boris MOSKOVIC,

Mezi Titem a Tudjmanem. Chorvatsko v letech 1989–1990,

Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2017, 284 s.,

ISBN 978-80-7308-711-1.

Publikace Borise Moskoviće *Mezi Titem a Tudjmanem* je zajímavá a potřebná z několika ohledů. Zajímavá především proto, že vlastně zachycuje velmi krátké časové období – totiž vývoj na politické scéně v Chorvátsku v posledních letech trvání socialistické Jugoslávie, vlastně jen od začátku roku 1989 do prvních pluralitních voleb, které se v této republice jugoslávské federace uskutečnily na jaře roku 1990. Málo publikací, zabývajících se klíčovými momenty posledních let Jugoslávie, zachycuje a analyzuje takto skutečně krátké časové období. Nicméně období, v němž došlo v Chorvátsku k zásadnímu zvratu. Z republiky, v níž nevýrazná komunistická politická elita, která převzala moc po roce 1971, tedy po potlačení širokého nacionalismem ovlivněného hnutí, nazývaného po československém vzoru chorvátským jarem, praktikovala tzv. politiku „chorvátského mlčení“, tedy jistý druh „normalizace“ směrem vnitropolitickým, nevyjadřovala se k předchozím událostem, dogmaticky se držela titovského komunismu a směrem k federaci se až na výjimky (Stipe

Šuvar) nevyjadřovala k dění, které začalo od poloviny 80. let destabilizovat Jugoslávii (kosovská otázka, vzrůst nacionalismu v Srbsku a Slovinsku, tzv. antibyrokratická revoluce srbského komunistického lídra Slobodana Miloševiče apod.), se v průběhu jednoho roku stala politickým životem a novými stranami kypící země, jejíž další vývoj z ní učinil jednoho z hlavních aktérů rozpadu jugoslávské federace. Potřebná je Moskovičova publikace i proto, že i v širším evropském měřítku se toto období, na rozdíl od pozdějších krvavých událostí, málo zkoumá a v našem prostředí je prakticky neznámé: dotýkají se ho sice pochopitelně zásadní syntézy edice Dějiny států Nakladatelství Lidové noviny, zabývající se historií Jugoslávie i jednotlivých postjugoslávských zemí (*Dějiny jihoslovanských zemí* [Praha 1998], *Dějiny Chorvatska* [Praha 2007], *Dějiny Srbska* [Praha 2006], *Dějiny Slovinska* [Praha 2011]), nicméně z pochopitelných důvodů ne v rozsahu, kterým to činí autor předkládané monografie. V historiografii zemí bývalé Jugoslávie, zejména pak v Charvátsku a Srbsku, jsou děje, jimiž se zabývá Moskovičova kniha, začasté vykládány utilitárním způsobem, jež má k objektivitě daleko...

Autor samozřejmě zná víceméně všechna díla, která se tímto obdobím ať už tak či onak zabývají. Jak jsme však předeslali, opírat se o ně lze pouze omezeně. Gros jeho práce, při nemožnosti zkoumat archivní materiál, jež je pro tuto dobu ještě z podstaty archivních zákonů nepřístupný, představuje dobový denní tisk a vůbec žurnalistika, a pochopitelně také vydané dokumentační soubory a memoáry aktérů dějů.

B. Mosković pochopitelně nejprve charakterizuje vývoj charvátské politické scény v období po roce 1971 a všímá si dosti zevrubně situace v Charvátsku po smrti Tita a zejména pak v období vzestupu nacionalismu v sousedním Srbsku, ovlivňovaném krizí na Kosovu a s ní spojenou antibyrokratickou revolucí nového předsedy Svazu komunistů Srbska Slobodana Miloševiče. Další oddíl knihy věnuje zrodu nových subjektů na charvátské politické scéně – zejména Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu, Charvátského sociálně liberálního svazu (CHSLS) a Charvátského demokratického společenství (CHDS), jejich politické strategii a snaze o registraci těchto politických subjektů. Ve třetí a čtvrté kapitole pak ukazuje, že pro politický vývoj v Charvátsku byla rozhodující, jak se samozřejmě předpokládalo, národnostní problematika, zejména pak skutečnost, jakým způsobem se podaří „ochránit“ početnou srbskou menšinu v Charvátsku před vlivem antibyrokratické revoluce v sousedním Srbsku. Zároveň také analyzuje, jak kosovský problém, jenž vyvolal v Srbsku bouřlivé hnutí antibyrokratické revoluce, dokázal skutečně destabilizovat i do té doby pokojnou charvátskou politickou scénu a že

tedy šlo o otázku povýtce celojugoslávskou. Stálé zrychlování politického vývoje, demonstrace v oblastech obývaných srbským etnikem, novelizace ústav jednotlivých republik a stále větší tlak sousedního Slovinska na ústavní změny, směřující k co největší samostatnosti severní jugoslávské republiky, to vše ovlivňovalo charvátský politický a společenský život v létě roku 1989 a Mosković vliv těchto událostí na charvátskou společnost zkušeně představuje. Věnuje se i upevňování opozičních politických struktur v charvátském prostředí a zdůrazňuje různé přístupy, které uplatňovaly dvě největší, byť stále ještě neregistrovaná, politická opoziční uskupení – CHSLS a CHDS. Poukazuje přitom na to, že druhé z nich bylo zejména zásluhou horečné politické aktivity Franja Tudjmana mnohem akčnější a získávalo větší popularitu, což ostatně rozebírá i v dalších oddílech, v nichž představuje důsledky srbsko-slovinského politického konfliktu pro Charvátsko. Ten spočíval nejprve v rozličném traktování kosovských událostí, později i v diametrálně odlišných názorech na další koncepci vývoje jak Svazu komunistů Jugoslávie, tak jugoslávské federace jako takové. Autor nové monografie se zabývá také pozoruhodným fenoménem, kdy v rámci Svazu komunistů Charvátska vykrytalizovala (i pod vlivem sousedního slovinského příkladu a částečně i pod tlakem opozičních uskupení) myšlenka na zrušení vlastního mocenského monopolu a vypsání svobodných pluralitních voleb. Myšlenka, kterou nakonec ke skutečnosti dovedl nový (a poslední) předseda charvátských komunistů, na poměry mladý a reformně zaměřený Ivica Račan. V další části knihy pak Mosković odhaluje konotace a nebezpečí, plynoucí z této nové skutečnosti, zejména pak usilovnou nacionální mobilizaci Tudjmanovy strany, která hledala oporu i mezi početnou charvátskou emigrací. Zabývá se též rozpadem jednotné jugoslávské komunistické organizace a role charvátských komunistů v ní, v následujícím oddíle pak reakcemi na tuto neočekávanou a bezesporu pro mnohé velmi bolestnou skutečnost, jež velmi negativně zazněla zejména v charvátských oblastech s převládající srbskou populací, která v rozpadu komunistické strany a v působení nových politických subjektů, zejména pak CHDS, nikoli neoprávněně viděla nebezpečí pro svůj další osud. Zevrubně Mosković analyzuje bouřlivou předvolební kampaň v Charvátsku: představuje na praktických příkladech i základní programové body jednotlivých politických subjektů a ukazuje, jak se reformovaní Račanovi komunisté dostali do silné defenzivy vůči CHDS, jež svým stále více nacionalistickým programem dokázala motivovat mnohem větší počet voličů. Podrobně a objektivně také popisuje vznik a působení srbské etnické strany v Charvátsku (Srbská demokratická strana, SDS) v čele s charismatickým vůdcem Jovanem Raškovićem, když ukazuje, že SDS zpočátku ani zdaleka nebyla

radikální nacionalistickou stranou usilující o srbskou autonomii v rámci Charvátska. K jisté radikalizaci strany došlo až po volbách, v níž zvítězilo velmi přesvědčivě CHDS, ale ani tehdy, a to už není součástí Moskovičovy práce, to nebyla SDS, resp. její část vedená Raškovičem, která stála za radikálními kroky charvátských Srbů.

Volebním vítězstvím CHDS a bezprostředními konotacemi této skutečnosti v srbském prostředí v Charvátsku, řekli bychom trochu náhle, práce B. Moskoviče končí. Je to samozřejmě legitimní autorovo rozhodnutí, na něž v úvodu upozorňuje, nicméně „13. komnata“ se pro historika, zabývajícího se analýzou charvátského problému, popravdě otevírá právě zde, při hledání dopovědi na to, zda existovala jiná alternativa pro Charvátsko než cesta k občanské válce. Věřím, že se mladý historik Boris Moskovič bude otázkou politického vývoje v Charvátsku zabývat i v následujících letech a že se mu část tajů oné třinácté komnaty podaří odhalit.

Václav Štěpánek

Božo REPE,

Milan Kučan. Prvi predsednik,

Ljubljana, Modrijan 2015, 616 s., ISBN 978-961-241-901-1.

Koncem roku 2015 v Lublani vyšla rozsáhlá biografie někdejšího vysokého komunistického funkcionáře Slovinska z dob jugoslávské federace a později prvního prezidenta nezávislého Slovinska Milana Kučana (* 1941). Jejím autorem je renomovaný historik Božo Repe, který má již za sebou působivou publikační tvorbu na téma osudů Slovinska v období socialistické Jugoslávie a zejména na jejím konci.¹ Vzhledem k výraznému zaměření Repeho na osamostatnění a demokratizaci Slovinska na přelomu 80. a 90. let působí sepsání životopisné knihy o Kučanovi coby o ústřední postavě těchto procesů jako logický a očekávaný autorův krok, jemuž také věnoval náležitě úsilí zúročené na více než šesti stech tiskových stranách. Poněcháme-li stranou dříve vzniklou filipiku proti Kučanovi z pera jeho politického oponenta Dejana Kaloha *Milan Kučan: Když kmotr promluví o sobě* (2003), jedná se o první seriózní pokus o celistvé představení Kučanovy životní a politické dráhy.

1 Mezi jeho významné monografie na téma nejnovějších dějin Slovinska patří například: *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana, 2002); *Slovenci v osemdesetih letih* (Ljubljana, 2001); *Pred časom: portret Staneta Kavčiča* (s Jožem Prinčičem, Ljubljana, 2009); *S puško in knjigo: narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945* (Ljubljana, 2015); nejčerstvěji pak *Slovenija, moja dežela: družbena revolucija v osemdesetih letih* (s D. Kerec, Ljubljana 2017).

Již z dřívějších publikací je dobře známý Repeho pozitivní postoj vůči Kučanovi, který se projevil také tím, že Repe v listopadu 2015 v Lublani představil knihu právě spolu s prvním slovinským prezidentem osobně. Životopis se, vedle archivních pramenů, sekundární literatury a materiálů z médií, z velké části opírá o Kučanovy vzpomínky zachycené Repem během vzájemných osobních rozhovorů (zejména v letech 1997 a 2008). Kučan dostává od Repeho velký prostor k vlastním pozdějším výkladům dobových událostí a své role v nich. Proplínání Kučanových výpovědí s ostatním textem spolu s velkou vzájemnou podobností mezi názory Kučana a Repeho na pojednáváné události a osobnosti působí určité problémy při rozlišování mezi tezemi jednoho a druhého. Nutno však říci, že se Repe svůj pozitivní názor na celou Kučanovu politickou činnost i vřelý osobní vztah s ním nijak nesnaží maskovat a nestaví se do role nezúčastněného pozorovatele. Ačkoliv autor sám, byť spíše nepřímou, vyjadřuje určitou distanci jen u velmi malého počtu Kučanových rozhodnutí, v řadě ostatních případů vyhledal, nebo si dokonce vyžádal, hodnocení Kučanovy činnosti z úst jeho politických oponentů, která představují velmi vítané zpestření. Za vedlejší pozitivní efekt důvěrného vztahu obou mužů lze potom považovat Repeho možnost využití Kučanova osobního archivu jako nezanebatelného zdroje informací.

Úvodní pasáže o Kučanově dětství a mládí doplňují také svědectví jeho manželky a dcer týkající se zejména jeho lidských stránek. Dozvídáme se zde o výchově Kučana v protestantsko-komunistické rodině k hodnotám pracovitosti, poctivosti a racionality a zároveň komunistického světónázoru, o jeho ambicióznosti a jen vzácné přítomnosti doma v době dětství dcer, narozených v 60. letech. Manželka Štefka také vzpomíná na osobní příhody spojené s různými politickými událostmi, mezi nimi i na revanšistické výhrůžky a útoky, jimž členové rodiny čelili koncem 80. let v období rostoucí aktivity slovinské opozice. Rodinný úvod rychle přechází do výkladu počátků Kučanova politického angažmá – již v 17 letech vstoupil do Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ) a během studií zaujal první politické funkce, prozatím na úrovni univerzity. V této době měl Kučan podíl na zúčtování s trojicí mladých publicistů kvůli satirickému obsahu jednoho vydání studentského časopisu, z nichž jeden skončil na několik měsíců ve vězení. Repe spolu s Kučanem tuto ze zpětného pohledu nepříjemnou epizodu komentují bez emocí a beze snahy smazat Kučanovu zodpovědnost.

Do vysoké politiky Kučan pokračoval hned po studiích: nejprve se v roce 1968 stal předsedou slovinského svazu mládeže a hned rok nato již byl zvolen do sekretariátu ÚV Svazu komunistů Slovinska (ZKS), přičemž o bližších okolnos-

tech tohoto zřejmě zásadního okamžiku v Kučanově politické kariéře se Repe bohužel nezmiňuje. Zajímavé detaily však již nabízel při zastavení u nuceného konce kariéry předsedy slovinské vlády Stane Kavčiče a jeho snah o liberálně orientované reformy v ekonomice i politice ZKS začátkem 70. let. Repe zde hovoří o Kučanově podpoře Kavčičovy frakce a popisuje Kučanovu účast na jednom setkání Kavčičových stranických sympatizantů v roce 1971. Kučan přesto od iniciátorů Kavčičova odstavení dostal možnost se přihlásit k hlavním tezím referátu Edvarda Kardelje na plénu ZKS v říjnu 1972, kterými tehdejší slovinská komunistická špička Kavčiče a jeho blízké příznivce vyprovodila z politiky. Samotný Kučan se tak stejnému osudu vyhnul, byť byl přece jen přemístěn z komunistického ústředí do slovinského Socialistického svazu pracujících, organizace zamýšlené k politické aktivizaci širších vrstev obyvatel. Repe uvádí několik pozdějších svědectví, která mohou napomoci k pochopení tehdejší Kučanovy role: podle Stane Dolance Kučan Kavčiče ani nebránil, ani nenapadal a v principu se nakonec přiklonil k politice stranického vedení. Kavčič se v roce 1986 ve svých deníkových zápiscích o Kučanovi vyjadřoval se značnou rezervou a samotný Kučan zpětně přiznával nejednoznačnost svého konání. Ve světle všech těchto skutečností působí dosti překvapivě Repeho kategorická teze v závěru knihy, že Kučan patřil k liberálnímu proudu Stane Kavčiče. Vpravdě leninské ostří Kučanova referátu o ideovém obsahu školní výuky pouhý měsíc po nucené demisi Kavčiče navíc vyvolává otázku, zda jeho hlavní motivací v té době nebylo pokračovat v politické kariéře nehledě na výsledek předchozích třenic mezi liberály a vedením strany. Je potřeba ocenit, že Repe obsah právě tohoto, ideologicky velmi razantního, Kučanova vystoupení detailně reprodukuje.

V dalším období Kučan zaujímal funkci tajemníka v Socialistickém svazu pracujících lidu Slovinska (1973–1978), předsedy slovinského parlamentu (1978–1982) a poté již člena nejužšího vedení Svazu komunistů Jugoslávie v jeho bělehradském ústředí (1982–1986). Těmto dlouhým, a rozhodně významným, třinácti rokům Kučanovy politické dráhy Repe dává neúměrně malý prostor pouhých 25 stran. Na nich najdeme převážně zjednodušenou charakteristiku dobové atmosféry, a to především prizmatem Kučanových zpětných interpretací. Vůbec žádnou pozornost autora si bohužel nevysloužily takové události, jako úmrtí Kardelje a Tita a s nimi spojené zásadní změny v politické situaci ve Slovinsku i Jugoslávii, nepokoje v Kosovu v roce 1981 nebo konflikt na ÚV SKJ kvůli potížím se zvolením Dragoslava Markoviće ze Srbska do stranického vedení o rok později. Kučanovy postoje a aktivity v příslušných momentech tak zůstávají čtenáři zcela neosvětleny. Více pozornosti by si také zasloužila činnost Kučanem vedené jugoslávské stra-

nické komise pro otázky ústavně právních vztahů uvnitř Srbska v letech 1985–1986, která doporučila posílit jednotu Srbska a omezit možnosti jeho autonomních oblastí Kosova a Vojvodiny konat nezávisle na republice. V této, informačně zřejmě nejslabší, části knihy navíc Repe chybně uvádí Stipe Šuvara jako člena vedení SKJ v letech Kučanova mandátu v Bělehradě (s. 99, ve skutečnosti se jím Šuvar stal až v roce 1986)² a také cituje vzpomínky France Šetince na Kučanovy představy o přechodu do globalizované společnosti 21. století, vyslovované právě na bělehradských zasedáních předsednictva SKJ (s. 100–101) – Šetinc se však členem předsednictva stal teprve po sjezdu SKJ v roce 1986, Repe tak v tomto místě předběhl dobu a připsal Kučanovi jeho až pozdější způsob vystupování.

V roce 1986 vystoupal Kučan na samotný politický vrchol tehdejšího Slovinska, když se stal předsedou předsednictva ÚV Svazu komunistů této republiky. V knize se dozvídáme zajímavé detaily o motivacích jeho předchůdce Andreje Marince k navržení Kučana do funkce a o nesouhlasu dřívějšího dlouholetého předsedy ZSK France Popita s Kučanovou volbou. Popit kritizoval Kučana také v dalších letech za oslabování moci Svazu komunistů a zároveň za poddajnost vůči federaci. Repe podrobně prezentuje Kučanův programový projev při příležitosti jeho nástupu do funkce. V něm se Kučan připojil ke kritice politiky drobných účtů a uzavírání se do sebe, které se podle tehdy rozšířeného názoru v Jugoslávii projevovalo nejvíce právě ve Slovinsku. Zároveň se vyslovil pro reformy socialismu a politického systému. O pokračování socialismu se Kučan i v dalších letech jednoznačně vyjadřoval jako o své preferenci. První částečné připuštění odlišné budoucnosti z Kučanových úst v Repeho knize zaznamenáváme až v prosinci 1989, kdy Kučan hovořil o „syntéze toho nejlepšího ze socialismu a kapitalismu“. Repe však cituje také jiný Kučanův výrok ze stejného měsíce, podle něžž bude socialismus pokračovat i po svobodných volbách. Ani v otázce politického systému Kučan podle Repem uváděných archivních údajů až do roku 1989 nevystupoval na podporu systému více stran, nýbrž navrhoval otevírání „samosprávných kanálů“ ke svobodnější politické diskusi. Není tak příliš zřejmé, z čeho vyvozuje Repe své hodnocení v závěru knihy, že Kučanova politická orientace byla již ve druhé polovině 80. let klasicky sociálně demokratická. Repe sice na podporu tohoto tvrzení uvádí, že Kučan byl ve svých soukromých myšlenkách a rozhovorech napřed oproti svým veřejně vyslovovaným názorům. Ačkoli lze tuto možnost připustit, Repe nabízí jen minimum věrohod-

2 Podobná chyba se objevuje také později na straně 170, kde Repe zařadil Jure Biliće a Dušana Dragosavce mezi členy předsednictva ÚV SKJ od roku 1986 – v tomto roce oběma naopak mandát vypršel.

ných konkrétních indicií, že si Kučan ve skutečnosti přál systém západního typu již před rokem 1989. Jako přípustná se proto jeví také hypotéza, že Kučan až do roku 1989 především taktizoval a nechával si otevřená vlastní politická vrátka pro vícero možností vývoje situace, jak později soudil jeden z předních opozičních aktivistů 80. let France Bučar (s. 268).

Ohledně státoprávního postavení Slovinska v Jugoslávii je z Repeho výkladu a dokumentů za období 1986–1989 patrné kontinuální vyjadřování vůle k pokračování existence federálního státu (např. v říjnu 1988: „Nejčernější varianta je, že socialismus a Jugoslávie nebudou [...] Ale socialismus určitě bude. Musíme udělat vše pro to, aby i Jugoslávie byla“). Kučan v té době, soudě z Repem citovaných zdrojů, nehovořil o touhách slovinského národa po osamostatnění, ani neviděl v jejím rozdělení historickou nutnost. Naopak v negativním kontextu zmiňoval egoismus národů i separatismus, ostře kritizoval národní program části slovinské inteligence formulovaný v 57. čísle časopisu *Nova revija* na jaře 1987 s tím, že je potřeba dělat vše pro to, aby se neuskutečnil. Koncem roku 1988 zajistil Kučan ve slovinském parlamentu souhlas s dodatky ke svazové ústavě SFRJ, z nichž některé měly zjednodušit rozhodování ve federaci. Jen několik měsíců poté přitom vedení slovinských komunistů s Kučanem v čele zahájilo veřejnou debatu o dodatcích ke slovinské ústavě, zahrnující explicitní právo na odtržení a celou řadu dalších bodů, jednostranně posilujících pravomoci republiky na úkor federace. Repe ani Kučan se zpětně o vyobrazení Kučana jako bojovníka za slovinskou nezávislost již v 80. letech nepokoušejí, zároveň však neposkytují vysvětlení dosti výrazné změny v Kučanově konání, která nastala mezi přijetím svazových a republikových ústavních změn. Z knihy se tak nedozvídáme, zda se jednalo pouze o změnu v taktice, nebo v jeho samotném názoru na budoucí směřování Slovinska.

Za hlavního protivníka Kučana v jugoslávském měřítku ze dvou hypotetických možností, totiž srbského vedení a jugoslávsky orientovaných jednotlivců ve svazových institucích, vybírá Repe druhou možnost. Autor spolu s Kučanem podhalují, že mezi srbskými předáky měl Kučan s Dragoslavem Markovićem korektní a s Ivanem Stambolićem dokonce přátelský vztah, přičemž oba byli jinak mnohými tehdejšími aktéry z ostatních republik považováni za přinejmenším smířlivé vůči srbskému nacionalismu. Ještě v době převzetí moci v Srbsku Slobodanem Miloševićem v roce 1987 se Kučan podle vlastních vzpomínek nedomníval, že by se metody 8. zasedání srbských komunistů mohly rozšířit do běžné praxe srbského vedení. Ačkoli vztah Kučana s Miloševićem poté již byl převážně konfrontační, Repe se více věnuje diskusím a později otevřeným konfliktům Kučana s Jugoslávskou lido-

vou armádou (JNA), která byla stále více znepokojena Kučanovou tolerancí nej-různější kritiky na její účet z řad slovinské opozice, přecházející v požadavky na zrušení armády nebo její rozdělení do národních vojenských útvarů. Repe a Kučan pak mezi spojenci JNA jmenují především Stipe Šuvara a Raifa Dizdareviće, kteří v letech 1988–1989 stáli v čele stranického, respektive státního předsednictva na úrovni federace. Oba politici jsou zde schematicky zařazeni po bok Miloševiče do skupiny zastánců centralistické a konzervativně socialistické Jugoslávie, vůči níž měla stát v opozici slovinská a Kučanova koncepce evropské, demokratické a decentralizované Jugoslávie. Šuvar i Dizdarević přitom byli od léta 1988 s Miloševičem ve více či méně otevřených sporech, neboť nesouhlasili s mítinkovou politikou srbského předáka, kvůli čemuž Šuvar na jaře 1989 dokonce čelil oficiální srbské iniciativě na své odvolání z čela SKJ.

V další části knihy se Repe věnuje Kučanovu zvolení do nejvyšší státní funkce ve Slovinsku v roce 1990. Poté, co se slovinští komunisté v prosinci 1989 vzdali mocenského monopolu, se Kučan od své strany, jejímž byl do té doby předsedou a celoživotním členem, zcela odpoutal a jako nezávislý kandidát vstoupil do boje o pozici předsedy předsednictva republiky. Repe uvádí, že se kvůli tomuto rozhodnutí zhoršily Kučanovy vztahy s novým šéfem reformovaného Svazu komunistů (ZKS-SDP) Cirilem Ribičičem, který marně počítal s Kučanovou podporou straně v parlamentních volbách. Zatímco se Kučan v konkurenci s kandidátem pravicové opozice Jožem Pučnikem hladce stal hlavou státu, ZKS-SDP v parlamentních volbách prohrál s opoziční koalicí Demos. Pozadí tohoto rozdílu tehdy vystihl citovaný psycholog Pečjak, podle nějž slovinští voliči připsali Kučanovi zásluhy slovinského vedení posledních let, zatímco stranu si ztožnili s již překonanou minulostí. Kučanovi se tak podařilo vytvořit vlastní obraz ztělesnění změn a s pomocí odstřížení od již nepřilíš oblíbené strany si zajistil vlastní politické přežití do dalších let. Na distanci vůči své donedávné roli předního komunisty Kučan pracoval i nadále – Repem citovaná svědectví ostatních členů nového předsednictva republiky označují Kučanovu úlohu nejčastěji jako neutrální mezi levicí a pravicí, a ani v pozdějším období vykonávání funkce prezidenta nezávislého Slovinska Repe neuvádí žádné příklady, kdy by se Kučan výslovně identifikoval s levicí. Místo toho se Kučan od roku 1990 až do konce své politické kariéry snažil vystupovat jako tmel slovinské společnosti nehledě na stranické a politické rozdíly. Soudě z jeho úctyhodných vítězství ve všech třech volbách hlavy státu, kterých se účastnil, se mu na této platformě podařilo získat a zachovat důvěru většiny obyvatel.

Repe popisuje vyvolání plebiscitu ve Slovinsku o nezávislosti na Jugoslávii jako iniciativu nové pravicové vlády, s níž se však Kučan i reformovaní komunisté ztotožnili. Vzájemné neshody v této otázce se omezovaly jen na procedurální nuance. Politické shodě odpovídal také zcela jednoznačný výsledek lidového hlasování. Zajímavou linií Repeho výkladu událostí tohoto období, vedle poměrně známých skutečností o průběhu několikadenního zásahu JNA ve Slovinsku, počáteční neochotě Západu k uznání nově vzniklých států a příslušných vyjednávání, je Kučanova terminologická taktika. Zatímco výše zmíněné dodatky ke slovinské ústavě přijaté na podzim 1989 hovoří o právu na odtržení (*odcepitev*), od října 1990 začal Kučan podle Repeho na radu svých poradců používat termín *razdružitev*, jehož český překlad by nejspíše zněl *rozpuštění*. U Kučana se *razdružitev* od té doby až dosud vyskytuje ve dvou variantách: někdy říká, že se Slovinsko *rozdružilo od Jugoslávie*, a někdy, že se *rozdružila* celá Jugoslávie. *Razdružitev* od Jugoslávie i *razdružitev* celé Jugoslávie implikují, že Slovinsko nepodniklo krok odtržení, znějící navenek příliš tvrdě a jednostranně a zavánějící negativně vnímaným separatismem, vůči němuž se sám Kučan podle Repeho materiálů negativně vymezoval dokonce ještě v projevu při příležitosti vyhlášení nezávislosti v roce 1991. Kučan argumentuje tím, že Slovinsko stálo u zrodu Jugoslávie jako jeden z jejích zakládajících činitelů, tedy se nestalo její součástí připojením k již existujícímu společenství a proto se od ní nemůže ani odtrhnout. Jakousi syntézu obou svých verzí pak Kučan provedl v roce 2003 během soudu se Slobodanem Miloševićem v Haagu, když řekl, že samostatnost Slovinska automaticky znamenala rozpuštění Jugoslávie, která prý nemohla existovat bez jedné ze svých republik. Z takové teze vyplývá, že Slovinsko nejen že z vlastního rozhodnutí Jugoslávii opustilo, nýbrž dokonce rozpustilo celou federaci. Proti eventuálním obviněním z nepřímého podílu na následném krveprolití po rozpadu Jugoslávie se však Kučan při stejné příležitosti současně bránil prohlášením, že Slovinsko na rozpadu Jugoslávie nepracovalo. Tuto Kučanovu pozoruhodnou řečnickou ekvilibristiku Božo Repe nechává promlouvat v její plné pestrobarevnosti.

Po mezinárodním uznání nezávislého Slovinska byl Kučan v roce 1992 s převahou zvolen jeho prvním prezidentem, a znovu v roce 1997. V závěrečných kapitolách, pokrývajících desetileté Kučanovo prezidentství, se Repe věnuje opakovaným pokusům jednoho z hlavních protagonistů slovinské pravice Janeze Janši o Kučanovu diskreditaci, a také méně známým rozepřím a nedůvěře mezi Kučanem a Janezem Drnovškem. Jejich počátky se podle Kučanova vlastního svědectví datují již do roku 1989, kdy Drnovšek v přímé volbě slovinského člena Předsednictva

SFRJ porazil Marka Bulce, kandidáta Svazu komunistů vedeného Kučanem. Kučan i Repe Drnovšekovi připisují různé negativní vlastnosti, jako například individualismus, pragmatismus, odpor vůči vizionářství (implicitně, a dosti sporně prisuzovanému Kučanovi) nebo váhavost. Při čtení těchto pasáží se však nelze zbavit dojmu, že v pozadí Kučanovy kritičnosti vůči Drnovšekovi stojí z velké části osobní antipatie a snad také soutěžení o převahu ve středolevé části slovinského politického spektra.

Repe se zastavuje také u Kučanových postojů vůči dění na Balkáně po rozpadu SFRJ. Za pozornost stojí Kučanova jednoznačná podpora Franju Tuđmanovi v konfliktu s JNA a se srbským obyvatelstvem Chorvatska, přičemž Repe neuvádí žádné příklady eventuálních Kučanových výhrad vůči tehdejší chorvatské politice navzdory jeho deklarativní podpoře jen takového nacionalismu, který nepoškozuje zájmy druhých. Kučan také plně podporoval osamostatňování Černé Hory vedené Milem Đukanovićem. V roce 2006, tedy čtyři roky po opuštění prezidentské funkce, ocenil průběh černohorského referenda, v němž byla nezávislost schválena dosti těsnou většinou hlasů (55 %) – takový výsledek by přitom sám Kučan v dobách slovinského referenda, podle Repeho předchozího výkladu, zdaleka nepovažoval za legitimní. V samém závěru knihy Repe uvádí dokument s plným zněním Kučanovy zprávy o situaci v Bosně a Hercegovině (BaH), kterou sepsal jako zvláštní zpravodaj slovinské vlády v roce 2011. V konglomerátu vzájemně protichůdných doporučení Kučan na jednu stranu kritizuje příliš široké kompetence národních politických reprezentací v BaH jako překážku efektivního fungování státu, vyzývá k jejich revizi a soudí, že secese některé části BaH není možná. Zároveň však navrhuje iniciování vnitřního dialogu v BaH o její budoucnosti a připouští možnost nedohody a rozpuštění Bosny a Hercegoviny.

Repe nabízí vhléd také do zajímavého vývoje Kučanových postojů vůči osamostatňování Kosova a vůči NATO. Za bombardování Jugoslávie v roce 1999 se plně postavil, označil ho za pomoc albánskému i srbskému národu k dosažení jejich legitimních cílů s tím, že se NATO podle Kučana nepostavilo na ničí stranu. Když v roce 2008 události směřovaly k vyhlášení nezávislosti Kosova, Kučan se o něm vyjadřoval kriticky, avšak zároveň jej připustil, navzdory tomu, že o rok dříve po osamostatnění Černé Hory označil proces rozpadu Jugoslávie za ukončený. Podle Repeho chápal v roce 1998 Kučan NATO jako organizaci míru a nenásilí. Jeho podpora NATO nezeslábla ani po válce s Jugoslávií; Kučan veřejně vystupoval za začlenění Slovinska do této organizace, k němuž došlo v roce 2004. V roce 2008 však Kučan Repemu řekl, že v pozdější době NATO začalo nepředvídatelně měnit

svoji roli – nedozvídáme se však, ve kterých skutečích organizace se tato proměna projevila (s. 445). Již po vydání knihy se v regionálních médiích objevila zpráva, že Kučan na jedné konferenci v Černé Hoře dokonce označil NATO za světového čteníka a hrozbu a zdá se tedy, že se Kučanovo nově negativní mínění o NATO v posledních letech dosti radikalizovalo.³ Byť toto téma zaujímá z hlediska celé Kučanovy politické dráhy spíše okrajové postavení, jedná se o další velkou změnu v Kučanových názorech. Ani v tomto případě se čtenář nedočká jejího bližšího vysvětlení.

Božo Repe ve své knize poskytl bohatý materiál k poznání velké části politické činnosti Milana Kučana. Vyplývá z něj, že Kučan zásadně ovlivnil osudy Slovinska na konci 80. let, byl politikem nesmírně obratným a vždy včas zachytil počínající trendy, ať už ve Svazu komunistů, ve veřejném mínění nebo ve světových událostech. Vypozorovanému vývoji a kontextu se pak vždy dokázal téměř dokonale přizpůsobit. Uvnitř slovinské společnosti od konce 80. let působil jako sjednocující činitel, za což se mu občané odvděčovali trvale vysokou důvěrou ve volbách během celého jednoho desetiletí. Božo Repe neskrývá své silné sympatie ke konání Kučana během všech důležitých okamžiků jeho politické dráhy. Lze předpokládat, že právě Repeho výrazně pozitivní pohled na Kučana autora v některých případech dovedl k tomu, že Kučanovi přisuzoval jeho spíše až pozdější názory, a možná také k výrazné redukci popisu Kučanovy činnosti v období 1973–1986. V důsledku tohoto autorova přístupu kniha nevrhá mnoho světla na důvody změn v Kučanově politice v jednotlivých momentech, jejichž rozsah a rychlost je i z Repeho výkladu více než zřejmá, avšak pro autora samotného patrně ne příliš zajímavá. Repe v závěru knihy v nepřímé polemice s deníkovým zápiskem Stane Kavčiče z 80. let, hodnotícím Kučana spíše jako taktika než стратега, soudí, že tato otázka je irelevantní. Naštěstí je však Repeho dílo dostatečně bohaté na fakta i na názory Kučanových politických oponentů a tak má čtenář možnost si na důvody proměnlivosti a význačnosti Kučanových slov i činů udělat vlastní názor.

Michal Janičko

3 *Kučan: NATO je svetski žandar koga se treba plašiti*, Blic.rs, 3. 11. 2017 [cit. 24. 7. 2018]. Dostupné na: <https://www.blic.rs/vesti/svet/kucan-nato-je-svetski-zandar-koga-se-treba-plasiti/18k2b9y>.

Od Moravy k Moravě III. Z historie česko-srbských vztahů,

eds. Václav ŠTĚPÁNEK a Ladislav HLADKÝ, redakce srbské části Verica KOPRIVICOVÁ, k vydání připravil Václav ŠTĚPÁNEK,
Brno, Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017, 353 s.,
ISBN 978-80-87709-19-1.

Svazek *Od Moravy k Moravě* je již třetí v pořadí (předchozí vyšly 2005 a 2011). Všechny jsou především stěžejními zásobárnami komparativních česko-srbských, resp. československo-jugoslávských materiálů, dokumentů, zápisků, memoárů, artefaktů, analýz a také reflexí obecnější povahy. Takto je ostatně koncipován i přítomný svazek soustředěný na tyto vztahy za první světové války.

Úvodní studii napsal jeden z editorů, historik Ladislav Hladký a týká se zdánlivé marginálie, která má však široké a významné souvislosti a konsekvence, totiž srbských pasů T. G. Masaryka. Znalec vztahů Masaryka a Jihoslovanů tu poukazuje na důležitost těchto pasů v klíčových momentech Masarykovy zahraniční akce, zejména v její počáteční, ale i vrcholné fázi. Znovu dokládá to, co Masaryk nejednou vyjádřil, nejoblíbeněji pak v Čapkových *Hovorech*, totiž že takřka vše, co před rokem 1914 dělal, se mu právě v těchto letech bohatě vyplatilo, tedy jak vřelé vztahy s Jihoslovany, tak boj proti antisemitismu; my můžeme ještě dodat, že jistě i sňatek s Američankou staletého protestantského zázemí a také znalost Ruska.

Bohatý, ale i vnitřně rozeklaný a interpretačně nejednoznačný materiál snáší ve své stati Richard Stojar, který demonstruje fenomén tzv. vojenských dobrovolníků, jejichž činnosti příznačně charakterizuje druhou větou názvu *Na straně sympatického nepřítele proti nesympatické vlasti* – tou je ovšem myšlena „širší“ vlast Čechů, tedy Rakousko-Uhersko. Vztah k této vlasti však nebyl jednoznačný: kromě slavo-filského zaujetí daného českou propagandou ještě z let národního obrození i později (vzpomeňme v souvislosti se zostřením česko-německých bojů za jazykovou a národní emancipaci, zejména od 90. let 19. století, jen existenci a činnost tzv. ruských kroužků takřka v každém větším českém, moravském a slezském městě od počátku 20. století, včetně toho brněnského v čele s Leošem Janáčkem) je tu i zažitá lojalita k mocnářství, jistě i strach z neznáma a kulturních rozdílů, později i ne vždy kladné zkušenosti ze srbského zajetí.

Stojar i Hladký vlastně demonstrovali celkový charakter svazku jdoucího ve stopách českých tradic kritického myšlení ve vztahu k historii, a vyhnuli se tak jednostrannému slovanskému nadšení, ale i zdůrazňování kvalit monarchie, jíž byli Češi údajně oddáni – dokázali to právě na konkrétním materiálu, na jednotlivých osudech

a dokumentech, jež nelze spoutat schematickými stereotypy. Stojar ukazuje na složitosti, zejména pokud jde o začleňování českých dobrovolníků do srbské armády, ať již jde o zajatce přímo na rakousko-srbské frontě, nebo zajatce v Rusku, kde se střetávaly protikladné zájmy české či československé, ruské a srbské, jakkoli šlo o spojení.

Toto téma pak rozvíjí Dalibor Vácha, který ve studii *Po boku srbských bratří* zkoumá účast Čechoslováků v srbské dobrovolnické divizi v Dobrudži na rumunsko-bulharské frontě. Také realisticky řeší srbsko-ruské spory o české vojáky, včetně zmínky o tzv. Dürichově aféře, vyvrací některé mýty o neschopnosti rumunské armády, čerpaje v tom přímo za zápisků pamětníků. Postupně se tu začíná míhat poněkud obskurní postava Radoly Gajdy, ale autor zdůrazňuje fakt, že v srbské armádě sloužili i další později významní vojenští činitelé, leckdy křivolakých životních a politických osudů, mj. Sergej Ingr, Vojtěch Luža, Emanuel Moravec, František Moravec, Rudolf Viest: každý historik si tu jistě dosadí konkrétní údaje.

O Gajdovi pak monograficky vypráví svůj příběh Libor Vykoupil, a to in media res od dubna 1948, kdy Gajdu pohřbívali na Olšanských hřbitovech, a zpět svou naraci vede do doby po roce 1945, kdy Gajda stojí před soudem (chce se napsat, že jde o generálku prokurátora Josefa Urválka). Středem zájmu je již předválečná balkánská kariéra Rudolfa Geidla, rodáka z Kotoru, a jeho dobrodružná cesta z Balkánu do Ruska – jinak řečeno, Gajdovy balkánské počátky do značné míry determinovaly jeho bleskovou kariéru v československých legiích v Rusku.

V oddíle *Materiály* prezentuje Václav Štěpánek válečné deníky jako neocenitelný materiál k poznání vnitřního dilematu českých vojáků mezi monarchií a slovanským citěním. Jde konkrétně o fotografický deník (doprovodné texty se nezachovaly) z balkánského tažení pořizovaný od roku 1914 Hynkem Doležalem (1880–1938), jenž v rakousko-uherské armádě setrval a právě z této pozice s vyjadřovanými sympatiemi k Srbům líčí všednodenní život vojáků. Jednotky 20. zeměbranceckého pluku směřovaly na Mostar a Sarajevo, na Srebrenici, přes Novopazarický sandžak potom složitými cestami a oklikami do Boky Kotorské (přes Sarajevo a Herceg Novi). Tam tažení po kapitulaci Černé Hory pokračuje do Albánie, kde je již italská armáda, dobývá Skadar a Drač a pak přes Tiranu pokračuje pluk do Elbasanu a Ochridu. Nebyla to sice cesta tak dlouhá jako proslulé přesuny legionářů po sibiřské magistrále, ale když si uvědomíme složitost terénu a etnické a náboženské situace tohoto území, musíme se před odvahou a vytrvalostí našich krajanů sklonit. Fotografický deník doplněný novými popisky je v tomto smyslu unikátním historickým materiálem, jehož hodnotu jistě ocení i další badatelé (autor tu jako přílohu své studie prezentuje řadu jedinečných fotografií, ale i dobových pohlednic).

Srbská bohemistka a slavistka, literární vědkyně Alexandra Korda-Petrović zkoumá ve své studii téma balkánské fronty v dílech českých spisovatelů. Nemůže tu pominout klasické dílo Jana Springera (1893–1978; jeho jméno by se asi mělo do srbštiny přepisovat jako „Špringr“ nebo „Špringer“, jak se pravděpodobně v češtině podle německých pravidel vyslovuje), *Ohlasy světové války na Balkáně v české literatuře* (1935). Badatelka uvádí nejen díla už renomovaných spisovatelů S. K. Neumanna (1875–1947) *Elbasan* (1922), *Bragožda* (1928) a *Válčení civilistovo* (1925) nebo později známých Jaromíra Johna, Jaroslava Kolmana a Richarda Weinerja (povídka *Lítice*, 1916), ale i nový příklad, totiž román Jana Němce *Dějiny světla* (2014), což je de facto umělecká biografie fotografa Františka Drtikola, kde je toto téma také přítomno. Autorka tyto prózy logicky typologizuje, přičemž lze jistě použít i hledisko, které bude sledovat podíl fiction a nonfiction. Samozřejmě nonfiction, tedy faktu, tu bude takřka vždy převaha, ale třeba u Weinerja už převládá model vrcholné expresionistické poetiky. Bylo by možno také zkoumat, nakolik téma balkánské fronty utvářelo nejen tematiku, ale i tvar těchto artefaktů, ale to by už přesahovalo cíle svazku, nicméně jako úkol pro budoucnost by neměl být ignorován.

Další srbská bohemistka a slovakistka Ivana Kočevská analyzuje román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, postavu Švejka, překlady díla do srbštiny, celkovou recepci, analytické texty o díle, přičemž je zřejmé, že srbská recepcce se opírala o podobné recepční plochy německé, ruské i jiné, že však s nimi soupeřila a originálně je proměňovala.

V tomto smyslu v tématu nápaditě pokračuje brněnský balkanista Pavel Pilch v analýze komiksových adaptací Švejka z dílny Rusa Ivana Šenšina, kde řeší i přejímání od Josefa Lady i původní stylizaci.

Poslední oddíl *Češi o Srbech – Srbové o Čechách* uvádí brilantní studie srbské slavistky Katariny Mitrićevićové-Štěpánkové o srbské tematice na stránkách *Slovenského přehledu*. Znovu tu vyniká fakt, že srbským tématem se tehdy v slavném periodiku zabývali špičkoví čeští a srbští slavisté – tuto roli si časopis ostatně uchoval dodnes.

Mira Radojević zkoumá naopak česká témata v časopise *Srpski književni glasnik* v letech 1920–1938. Charakterizuje politické směřování časopisu, což byl klasický střed, včetně kultu Masaryka a Beneše.

Đurđija Borovnjaková, pracovnice Archivu Jugoslávie, v kvalitně koncipovaném přehledu se zabývá architektonickými znaky vojenských hrobů Království SHS v meziválečném Československu; škoda, že se více nezabývá současným stavem těchto monumentů a pokračováním v této tradici.

Ljubodrag Dimić realisticky líčí československo-jugoslávské kulturní vztahy (1918–1938), zejména činnost Československo-jihoslovenské ligy (vznikla roku 1921 transformací Jihoslovenské komise). Šlo zejména o spolupráci ve sféře školství a kultury, které směřovaly k právně závazným dokumentům vrcholícím na kongresu v Lublani roku 1933.

Kateřina Kolářová ukazuje na činnosti přerovského odboru československo-jihoslovenské ligy to, jak je důležitá role nezastupitelných osobností, které se právě v Přerově našly a projevovaly se v činnosti na poli československo-jugoslávském, ale také v kulturním životě města jako takovém.

Zajímavé je i pojednání Srđana Mićiće o Malé dohodě a otázce menšin před Společností národů v letech 1927–1934. Ukazuje nejen na selhávání velké evropské politiky v postversailleském období, ale také na snahy, jak zabránit zneužívání otázky minorit k rozbíjení nástupnických států – jak to dopadlo, víme. Téma dnes ještě aktuálnější než včera se znovu dostává do centra pozornosti současné historie a politologie.

Ještě je tu jeden „boční poznatek“ vyplývající z analýzy publikace, celkem samozřejmý a známý: účast slovenských dobrovolníků, jejich počty a postoje: o tom se dovídáme pochopitelně opravdu jen okrajově a vyhýbavě. Znovu se totiž ukazuje, že až na řídké výjimky a nepočtené osobnosti byla značka Československo politickou značkou v podstatě výlučně českou, že společná cesta Čechů a Slováků byla opravdu „nesamozřejmá“, skoro by se chtělo říci, že bez vnějšího tlaku a pragmatického nezbytí fakticky nerealizovatelná. Slovinci to dobře vědí, v české literatuře občas dále přežívají obrozené iluze.

Charakterizovat celý svazek, jakkoli problémově pestrý, leč tematicky a metodologicky kompaktní, není snadné. Zdůraznil bych především materiálovou svěžest, inovativnost, analytickou podnětnost, hlavně však konkrétnost, věcnost, kritičnost a hlavně propojování tradiční historiografie s jejími literárními manifestacemi, takže se tu vlastně organicky spojuje historie, sociologie, politologie a filologie v jeden přirozený, komplementární celek. Tím tento tematicky ostře vyhraněný svazek překračuje rámec balkanistiky a slavistiky, široké historické a kulturologické komparatistiky a jakkoli je ukotven v minulosti, byť nedávné, zasahuje ve svých přesazích samu dřev dnešních problémů. A to nejen balkánských nebo česko-srbských: v složité realitě dneška, jaká zde snad ještě nikdy – kam paměť sahá – nebyla, tak ve vědách o ní.

Ivo Pospíšil

Haig UTIDJIAN,

The Art of the Armenian Book through the Ages. Arménské knižní umění v průběhu staletí,

Červený Kostelec, Pavel Mervart 2006, 301 s., ISBN 978-80-7465-222-6.

Vývoj arménské kultury je od pátého století po Kristu úzce provázán s vlastním písemnictvím. Rukopisy a knihy udržovaly náboženskou a etnickou identitu Arménů po celém území jeho diaspory, pomáhaly mu v nejtěžších chvílích a zachovávaly pro další generace klíčové texty. Zároveň se díky bohatým knižním iluminacím a vyspělému grafickému ztvárnění stávaly významnými kulturními památkami a do značné míry i symboly arménské kultury. Z důvodu rozptýlení arménské komunity z jejího původního etnického prostoru se pak tyto knižní artefakty dostávaly i na území Ruské říše, Polska či Balkánského poloostrova. V našem prostředí je obeznanost s arménskou kulturou zatím relativně malá, nicméně můžeme konstatovat, že zájem o ni v posledních desetiletích vzrůstá, a to i v souvislosti s přítomností arménské komunity a Arménské apoštolské církve v České republice.

Recenzovaná publikace je pro českého čtenáře vítaným představením jedné z nejvýznamnějších složek tradiční arménské kultury. Jedná se o katalog stejnojmenné výstavy, která se za velkého zájmu publika konala v prostorách Národní knihovny ČR ve dnech 12.–25. října 2016. Reprezentativnost tohoto díla však překračuje hranice pouhého katalogu a může sloužit i jako úvod do armenistické problematiky či pro milovníka starých tisků. Publikace vznikla s přispěním Národní knihovny ČR a Národní knihovny Arménie a je koncipována jako anglicko-arménsko-česká trilingva. Autor Haig Utidjian působí jako šéfdirigent Orchestru a sboru Univerzity Karlovy, přednáší na Ústavu východoevropských studií FF UK a slouží jako jáhen (diákon) Arménské apoštolské církve. Je autorem řady vědeckých článků a pojednání zabývajících se arménskou literární, náboženskou a hudební kulturou.

Katalogová část je rozdělena na pět oddílů. První se věnuje památkám arménské knižní kultury, mezi nimiž jsou zastoupeny především evangeliáře, Bible a bohoslužebné knihy. Nejstarší artefakty jsou představeny faksimiliemi, novější (cca od 18. století) pak originály. Jsou zde zastoupeny hlavní proudy arménské knižní tvorby před první světovou válkou: světoznámé rukopisy středověké kilikijské Arménie, produkce západních tiskáren pozdějšího období a tvorba arménské komunity na území někdejší Osmanské říše. Bohužel nejhodnotnější segment – arménské středověké rukopisy – je demonstrován pouze jednou položkou. Následuje tematický oddíl věnovaný jedné z nejvýznamnějších postav arménské teologie,

hymnografie a kultury svatému Řehoři z Nareku (Grigor Narekaci). Představena je faksimilie vydání jeho slavné *Knihy nářku*, vzniklá ve 12. století, a vybraná knižní vydání jeho liturgických a teologických děl z dalších staletí až po dnešek. Třetí oddíl je věnován edicím arménské liturgické hudby, ať již s tradiční arménskou notací či v evropském úzu.

Čtvrtý oddíl je zaměřen na česko-arménské literární vztahy. Otevírají jej knižní vydání dvou děl Jiřího Deodáta († 1740), Arména (podle jiných údajů Asyřana), žijícího a působícího v tehdejší Praze. Následují reprodukce titulních stran arménských překladů z české literatury a českých překladů z literatury arménské zahrnující období přelomu 19. a 20. století až po dnešek. Oddíl je doplněn výběrem českých překladů arménských autorů písničích jinými jazyky a ukázkami z české vědecké a časopisecké literatury věnované Arménii a arménské kultuře. Pátý a poslední oddíl se pak zabývá otázkou arménské genocidy a její reflexe v naší zemi; nechybí zde známá publikace Karla Hansy *Hrůzy východu, Čtyřicet dnů* Franze Werfela či nejnovější publikace českých badatelů Michala Řoutila, Petry Košťalové a Petra Nováka *Katastrofa křesťanů*.

Katalogová část publikace je doplněna oddílem studií věnovaných armenistické problematice. Haig Utidjian věnoval první z nich teologickým myšlenkám a oblíbeným motivům v tvorbě sv. Řehoře z Nareku, druhou pak výkladu systému notace arménského církevního zpěvu. Milada Kiliánová zpracovala téma česko-arménských a arménsko-českých literárních vztahů a Michal Řoutil se zaměřil na tragické osudy arménského národa během genocidy, k níž došlo v osmanské říši v letech 1915–1916. Studie tak organicky doplňují informace obsažené v katalogové části publikace.

Arménské knižní umění v průběhu staletí je publikací reprezentativní a po technické stránce velmi dobře zvládnutou. Jako každé náročné knižní dílo se však ani ona nevyhnula dílčím nedostatkům, které však nejsou na závadu celkovému poselství díla. Jedním z diskutabilních řešení je užívání při přepisování arménských jmen do češtiny transliterace místo srozumitelnější a běžnější transkripce. Dochází tak ke zbytečné exotizaci problematiky, která má být českému čtenáři naopak přiblížena. Otázky může vyvolávat také teologická terminologie, kde jsou voleny termíny příznačné pro katolické prostředí (misál, litanie, schola), jež však pro východní rity nejsou zcela adekvátní. V některých případech se užití výrazy míjí s českým teologickým územ („rituální knihy“ místo „bohoslužebné/liturgické knihy“, s. 38; „ritů křtu a biřmování“ namísto „obřadů/svátostí“, s. 58; „extra-kanonický“ namísto „deuterokanonický“, s. 89). Řada v češtině nezvyklých pojmů souvisí také s angliš-

my, s nimiž se v českých pasážích setkáme (např. pravidelně se objevuje slovo „monumenty“ místo „památky“). K nedostatkům editorského rázu patří také absence očíslovaného seznamu všech ilustrací, který by měl být součástí každého katalogu a jenž by usnadnil orientaci v publikovaném materiálu.

Text k jednotlivým položkám katalogu i závěrečné studie svědčí o fundovanosti a zvládnutí problematiky. Ne vždy jsou však všechny reálie zcela vysvětleny, nedozvíme se například, odkud se vzal název *Páteční kniha* (s. 48). Lze polemizovat i s některými názory o českém prostředí; tak například se nedomnívám, že „[n]ení bohužel pochyb o tom, že Češi vnímají arménskou kulturu téměř výhradně optikou sovětské éry“ (s. 38), a stejně tak není přesné užívat pro roky 1948–1989 u nás označení „sovětská éra“. Vzhledem k názvu knihy je také poněkud diskutabilní zařazení pasáží o české armenistické produkci a genocidě Arménů, avšak to má zase své opodstatnění pro čtenáře, kterému by publikace mohla sloužit jako obecný úvod do armenistické problematiky.

Katalog *Arménské knižní umění v průběhu staletí* je prací, která nemá v našem prostředí dosud obdoby. Náročná problematika byla zdařile zvládnuta a publikace bude sloužit nejedné generaci českých čtenářů jako kultivované a atraktivní seznámení s významnou složkou světového kulturního dědictví, již arménské knižní umění bezesporu je. Nezbyvá než doufat, že se v budoucnu od hlavního autora i jeho kolegů dočkáme publikací, které českému zájemci zpřístupní další oblasti starobylé a zároveň stále živé arménské kultury.

Hanuš Nykl

ZPRÁVY

Richard PIPES,
Dějiny ruské revoluce,
Praha, Argo 2017, 454 s., druhé revidované
vydání, ISBN 978-80-257-2203-9.

Nebývá příliš časté, aby se v odborných časopisech upozorňovalo na další vydání publikací, pokud v nich nedošlo oproti původnímu vydání k zásadním textovým změnám. Přesto tak v případě knihy Richarda Pipese *Dějiny ruské revoluce* činíme. Když v roce 1998 vydalo nakladatelství Argo tuto knihu amerického historika, profesora Harwardské univerzity poprvé, byla to mezi českými historickými rusisty vyslovená senzace. A nejen mezi nimi. Pipesovými *Dějiny ruské revoluce*, publikovanými v českém překladu, se poprvé dostala do rukou českých čtenářů zásadní syntetická práce o dějinách ruských revolucí na počátku 20. století tzv. západní provenience. Pipes v té době patřil k předním americkým znalcům ruských a sovětských dějin. Svě zkušenosti uplatňoval i v praxi jako poradce prezidenta Nixona pro Rusko a východní Evropu.

Dějiny ruské revoluce vyšly v anglickém originálu poprvé v roce 1995. Pipes v nich ovšem shrnul svoje starší poznatky, známé z jeho zevrubné třísvazkové monografie *Ruská revoluce* (1990) a knihy *Rusko za bolševického režimu* (1994). Zkrácená podoba se stala hutným faktografickým vyjádřením

dění, jež se netýkalo pouze roku 1917 a nikoli jen Ruska. Pipes vždy umným způsobem komponoval výklad do širších souvislostí, stejně jako kauzálně řetězil události, aby výsledný obraz byl plastický a všestranný. Pro českou historickou rusistiku to byla tematicky i metodologicky převratná událost. Především umožnila konfrontovat do té doby některé vlastní poznatky a reflexe východoevropského dějepiscevtví se skutečně světovým, západním pojetím. Pipes, který reprezentoval tzv. konzervativní směr americké historické rusistiky, patřil k nejvýznamnějším osobnostem nejen na historickém, ale i politickém poli. Když stejné nakladatelství po více než dvaceti letech vydalo tutéž knihu ve druhém vydání, již to takovou senzací nebylo. Byla to vlastně ta nejjednodušší cesta, jak český knižní trh alespoň nějakým způsobem naplnit knihou o ruské revoluci, od níž právě uplynulo sto let. Kromě toho, že čtenář, který se chce s danou tematikou seznámit, má možnost si tuto knihu i dnes koupit, oproti prvnímu vydání ničím příliš nevyniká. Nebylo by proto mnoho důvodů, proč publikaci anotačně připomínat. Jeden důvod je přece jen mimořádný. Tím je skutečnost, že 17. května 2018 její autor ve věku nedožitých 95 let zemřel (*11. 7. 1923). Richard Pipes pocházel z Varšavy, kde také jako chlapec zažil přepadení nacisty, po němž následoval útek celé rodiny do Itálie a následně do USA.

Tam po absolvování Muskingum College a Cornell University vystudoval i na Harvardu, na němž pak s krátkými přestávkami působil až do konce své odborné kariéry. Český čtenář má možnost se seznámit s několika dalšími jeho knihami vydanými v českém překladu. Vždy vyšly v nakladatelství Argo. Především jde o *Rusko za starého režimu* (2004) a pozoruhodnou sondu o vzniku a vývoji instituce vlastnictví a jeho vztahu k lidské svobodě s akcentem na Rusko *Vlastnictví a svoboda* (2008). Má také možnost se seznámit s jeho vzpomínkami vydanými pod názvem *Vixi – Paměti nezadržitelného* (2005), které vydalo nakladatelství Mladá fronta. Druhé vydání Pipesových *Dějin ruské revoluce* je tedy třeba uvítat i jako jisté rozloučení se s významnou postavou světové rusistiky. I když Pipesovy názory a dílo budou žít i nadále.

Radomír Vlček

Catherine MERRIDALEOVÁ,

Lenin ve vlaku,

Praha, Argo 2018, 262 s.,

ISBN 978-80-257-2372-2.

Přední britská odbornice na ruské a sovětské dějiny 20. století, profesorka soudobých dějin na univerzitě v Bristolu, Catherine Merridaleová (*1959) je autorkou několika mimořádně zajímavých knih o minulosti Sovětského svazu, např. *The Communist Party in the Capital, 1925-1932* (Michigan 1990) nebo *Night of Stone: Death and Memory in Twentieth-Century Russia* (London 2001). Před více než deseti lety byla do češtiny přeložena publikace, kterou věnovala Velké vlastenecké válce, přesněji východní frontě druhé světové války (*Ivanova vál-*

ka. Rudá armáda 1939–45, Praha 2007). Její zvláštností bylo, že nebyla obvyklým vylicením stěžejních válečných událostí, ale originální sondou do životů a osudů ruských vojáků nacházejících se uprostřed válečného šílenství. Ivanova postava v knize je fikcí. Je však ve všem přítomná, celý výklad se točí kolem ní, ona, resp. „řada“ takových „Ivanů“ vše tvoří, ovlivňuje, ale také trpí a „kamsi“ směřuje. Ivan je typem obyčejného pěšáka, který není žádným mimořádným hrdinou. Je lidskou bytostí se svými přednostmi ale i zápornými vlastnostmi, stejně jako svými názory a představami. Všem, pochopitelně, dominuje jeho snaha „přežít“ a „žít“. To vše autorka zobecňuje, zasazuje do souvislostí a tvoří tím plastický obraz válečného života a toho, co s ním zejména v každodenním životě souviselo.

Catherine Merridaleová je ovšem autorkou i jiné, neméně zajímavé a podnětné publikace. Je jí kniha o dějinách Ruska vysvětlených na příkladu moskevského Kremľu jako specifické ruské pevnosti s mimořádným vojenským a především politickým, kulturně civilizačním i sociálním významem pro ruský stát (*Red Fortress: History and Illusion in the Kremlin*, London 2013). Autorka v ní na více než šesti stech stranách líčí, jak se proměňovala role tohoto centra ruské (sovětské) moci a současně mimořádného symbolu pro ruskou současnost. Tato analyticko-syntetická kniha, stavěná především na komparaci a výkladu analogií, vyšla poprvé v anglické podobě v roce 2013, aby se záhy dočkala i německého vydání (*Der Kreml. Eine Geschichte Russlands*, Frankfurt am Main 2015). České prostředí na svou jazykovou podobu zatím ještě čeká. Nepochybně pozitivní však je, že v roce 2017 se českého překladu dočkala publikace Catherrine Meriadaleové, kterou připra-

vila v souvislosti se sty lety, jež uplynuly od Ruské revoluce 1917 (*Lenin on the Train*. London 2016). Nakladatelství Argo ji vydalo pod názvem *Lenin ve vlaku*.

Publikace, svým titulem asociující beletrizující formu, je zevrubnou sondou do jedné z nejdůležitějších událostí revoluce z roku 1917. Jde o návrat vůdce bolševiků Vladimíra Iljiče Uljanova – Lenina ze švýcarského exilu do Ruska na přelomu března a dubna 1917. Autorka detailně líčí okolnosti Leninovy snahy vrátit se domů poté, co se v Curychu dozvěděl o událostech tzv. Únorové (Březnové) revoluce. Nesoustředí se ovšem pouze na oblíbené téma, kdo a proč Leninovu cestu financoval, a tudíž, nakolik měly oficiální německé politické kruhy promyšlený plán na podryvání Ruska cestou podpory bolševiků, ale na faktický popis toho, co se před Leninovou cestou, během ní a také poté, co vystoupil na Finském nádraží v Petrohradě, dělo. Při líčení děje nedochází k převratným ani zcela novým sdělením. Kniha je však výjimečná tím, že propojuje ve své podstatě známý děj, jehož jednotlivé události ovšem autorka na základě pramenů a primární literatury pečlivě verifikuje, s tím, co jí bylo vlastní v publikacích, na které jsme upozornili výše. Jednoduše vyjádřeno, s děním každodennosti; s tím, co Lenin a jeho spolupracovníci prožívali, o čem snili, ale také nač bezprostředně, často bez jakékoli přípravy reagovali, či dokonce museli reagovat. Oproti převážně většině jiných prací odborné historiografie pojednávajících o Leninovi je v obraze Catherine Merridaleové tento vůdce, stejně jako jeho bližší či vzdálenější spolupracovníci, člověkem se svými specifickými, ale také obvyklými vlastnostmi. Nikoli vysněnou modlou či naopak démonem, ale mimořádně pracovitou osobou z masa a kostí.

Takovou, která byla bytostně přesvědčená o vlastní pravdě, již je nutné vše podřídit, včetně soukromého i veřejného života, vystupování i veškerého konání. K tomu bylo nutné získat pro věc revoluce maximum lidí. A začít v zájmu revoluce konat. Jakkoli, jen aby byl dosažený vytčený cíl. Tedy za cenu jakýchkoli obětí. Rusko se přece vždy podřizovalo charizmatickému vůdci. Obvykle jím byl kníže, velký kníže, car, imperátor. Proč by jím nemohl být stranický vůdce? Jde „jen“ o to přesvědčit masu o tom, co je jim v podvědomí vlastní; že jsou vyvolení k tomu pracovat na přetvoření světa. Lenin je tak v pojetí Catherine Merridaleové velkým ideologem, ale i manipulátorem, člověkem ochotným a schopným jít za svým cílem jakoukoli cestou.

Vyznačují „tvrdé“ historie stavěné na jednoznačných faktech mohou Catherine Merridaleové leccos vytknout. Autorce však nejde o to vše detailně poskládat za sebe a na tomto základě jednoznačně vyložit. Jedná se jí o komparativní, vnitřně strukturovanou sondu tvořící ve svém celku nesmírně zajímavý popis. Nikoli holými fakty, ale vniknutím do podstaty myšlení, konání, či celého života. To se pochopitelně neobejde bez jistých omezení tvořených především subjektivitou přístupu i interpretace. Výsledkem je ovšem dílo, které nabádá k přemýšlení a především k tomu, co často v přístupu k minulosti chybí, k jejímu promýšlení, stejně jako k propojování minulosti se současností. Vždyť to, co prožíváme my, se zakrátko stane minulostí. To je také základní premisa, s níž Merridaleové ke své práci přistupuje. Součástí minulosti je v jejím pojetí i naše každodennost. To co nás obklopuje nejen v politickém, ale i ekonomickém, kulturním, sociálním i právním měřítku. Tuto jistou ahistoričnost, kdy mi-

nulost je promyšlená dnešními očima, lze rovněž kritizovat. Ovšem pouze tehdy, půjde-li nám o suchá fakta. Jakmile pohlédneme za ně, výklad dějin se nám nutně otevře z jiného úhlu pohledu. Například takového, jak činí britská autorka ve své knize, která je nepochybně i pro české prostředí cenným příspěvkem k poznání toho, co se v Rusku před nyní již více než sto léty odehrávalo. A nezapomeňme ještě na jedno její pozitivum. Kniha *Lenin ve vlaku* je cenná i v didaktickém smyslu. Jejím prostřednictvím je možné ukázat budoucím historikům, jak lze pracovat s historickou materií, aby její interpretace byla nejen srozumitelná širšímu okruhu čtenářů, ale aby je téma i zaujalo. To podtrhuje i její čtivost, jež je umocněná kvalitním českým překladem, který v poslední době nebývá, zejména v případě knih s odbornou tematikou, obvyklý.

Radomír Vlček

Michail GEFTER,

1917: neostanovlennaja revoljucija.

Sto let v sta fragmentach. Michail Gefter v razgovorach s Glebom Pavlovskim,

Moskva, Izdatelstvo „Jevropa“ 2017, 218 s., ISBN 978-5-9739-0223-0.

Specifickou formou tzv. ego dokumentů sloužících k vyjádření subjektivních stanovisek na prožitou i vzdálenější minulost jsou rozhovory. Nejde o klasickou formu orální historie, ale o prezentaci deníkových záznamů, které ovšem pořizuje jiná osoba, než je autor jejich vyjádření. Obvykle se takové formy historiografické reflexe pořizují se staršími, ve svém oboru zkušenými osobami. Tak je tomu i v případě politologa a novináře Gleba Pavlovského (*1951), kte-

rý v průběhu několika desetiletí pořídil několik rozhovorů s významným ruským historikem a filozofem Michailem Gefterem (1918–1995). Ústředním tématem posledního – navazujícího na tři předchozí – *Trenirovka po istorii. Master-klassy Geftera* (2004), *Elementy sovetskogo opyta. Razgovory s Michailom Gefterom* (2014) a *Tretjogo tysjačiletija ne budet. Russkaja istorija, igry s čelovečetvom. Michail Gefter v razgovorach s Glebom Pavlovskim* (2015), je Ruská revoluce 1917. Symbolicky byl tento svazek vydaný ke stoletému výročí významné světodějné události. Rozdělený je do deseti částí, jejichž názvy i přes svůj občasný eufemismus zřetelně vystihují podstatu jednotlivých pasáží: *Revoluce a její přetržka* (rus. „ostanovka“), *Ruský prolog geopolitické expanze*, „Kejs“ – ruské 19. století, *Zrození charismatického vůdce*, *Stolypinská alternativa*, *Poslední ruská revoluce*, *Ruský mimozemský komunismus*, *Totalitarismus* a *Nedokončený Říjen*. Gleb Pavlovský nezapře, že je původním povoláním politolog, a staví otázky s cílem definování paradigmat současné ruské politiky.

Gefter v odpovědích naopak dává jasné najevo, že je i filozofem. Kniha není v žádném případě vrstvením faktů, ale také ani jejich opomenutím. Je především zamýšlením nad příčinami a okolnostmi, které vedly Rusko k revoluci, a nad tím, co se dále odehrávalo po roce 1917. Nikoli ve smyslu výčtu faktů, ale jejich zobecňující sumarizace. Gefter ostatně opakovaně dává najevo, že pouhé dějiny událostí (rus. „istorija sobytij“) mu jsou cizí. Přesněji, nezrazuje od jejich studia. Brání se však tomu, aby na jejich základě byly stavěné jednoznačné soudy. S tím souvisí další rovina jeho vyjadřování se o dějinách: Neodmítá totiž otázky typu: „co by se stalo, kdyby...“. Kritizuje ovšem je-

jich občasnou bezbřehost a snahu vložit je do čehokoli. Jejich relevanci, stejně jako odpovědi na ně respektuje pouze v případě, že k nim existuje dostatek faktů. Staví se tím na stranu stoupců alternativní historie, ovšem pouze takové, která má svoji faktografii. Nikoli tu, jež je motivovaná senzacechtivostí za každou cenu. Příkladem vhodného postupu je pro něj zamyšlení nad tím, co by se dělo např. uvnitř Ruska, pokud by se podařilo naplnit agrární reformu ministerského předseda Petra Jakovleviče Stolypina. Gefter je na rozdíl od mnohých jiných historiků, kteří si podobnou alternativu představují a dodnes dokonce ji i opěvují, přesvědčený, že nic zásadního. Tvrdí, že vývoj ostatního světa by šel nezměněnou cestou, tedy ke světové válce, která by Rusko destruovala stejně jako jiné tradiční monarchie. Jen by ekonomický potenciál ruského státu byl silnější a vojáci, vlastníci půdy, odhodlanější jej bránit. Přesto, či dokonce právě proto by ovšem v určité fázi i tak chtěli domů, jejich válečné nadšení by klesalo a Lenin se svým mírovým populismem by se stával stejně populární, jako tomu bylo v reálné minulosti.

Stejně tak zajímavými jsou v anotované publikaci pasáže věnované otázce zaostalosti Ruska, možností jeho modernizace a bolševismu jako ideologie tvořící součást ruského po staletí dohánění ostatní Evropy (tzv. teorie dohánění – rus. „teorie dogonja-juščego razvitija“). Gefter je přesvědčený, že zaostalost nelze hodnotit pouze reálnými fakty. Podle něj je také výsledkem poznání (rus. „soznanija“), že někdo jde či se vyvíjí rychleji, než ten, kdo „zaostává“.

Hlavní část rozhovorů, obsažených v knize, se ve skutečnosti netýká událostí Ruské revoluce 1917, ale kořenů, vývoje, proměn a dopadů bolševického myšlení,

především Lenina, a jejich zasazení do souvislosti doby, případně dopadů pro moderní Rusko. Ne se všemi Gefterovými názory lze souhlasit. Je zřejmé, že Gefter patří k obhájčům velmocenského postavení Ruska a jeho nezpochybnitelnosti ve světovém mocenském systému. Je ovšem třeba mít na mysli také tu skutečnost, že většina rozhovorů vznikala mezi koncem 80. let a počátkem 90. let 20. století, tedy v době, kdy Sovětský svaz prožíval velkou krizi a kdy se řada intelektuálů snažila ji nejen v historickém kontextu vysvětlit, ale zároveň i dát společnosti optimistickou vizi do budoucna. Gefter netvrdí, že Rusko musí zůstat neměnné, stejně jako, že musí plnit roli mocenského protipólu západnímu světu. Obhájuje ovšem specifika Ruska a nabádá k promýšlení jeho minulosti právě ruskou zvláštností. S ohledem na ústřední téma – Ruskou revoluci 1917 – je jistě kladem, že taková kniha vyšla. Nejde ani tak o konkrétní Gefterovy názory, i když pro filozofy historie budou jistě ve všech svých detailech velmi zajímavé, jako o pohled na tak významnou událost, jakou Ruská revoluce 1917 byla, ve spojení s okolnostmi před ní, stejně jako po ní. Spolu s řadou dalších knih o jejím dění, dopadu, vývoji Ruska a Sovětského svazu, který zahájila, stejně jako memoárů a reflexí současníků, tvoří pestrou skladbu názorů, jež umožňují proniknout do její podstaty a promýšlet ji jak v její historické retrospektivě, tak v jejích výsledcích a dopadech.

Radomír Vlček

Piotr LIPNIŃSKI,
Bierut. Kiedy partia była bogiem,
Wołowiec, Czarne 2017, 267 s.,
ISBN 978-83-8049-597-5.

Přestože anotovaná kniha není klasičkou historickou prací a má charakter reportáže, domnívám se, že si pozornost historiků zaslouží. Minimálně už jen proto, že na důkladnou analýzu života Bolesława Bieruta, jenž byl ztělesněním nástupu komunismu v Polsku a následného stalinistického období, stále čekáme. Autor využil k napsání knihy řady archivních pramenů a dobových svědectví, přesto však před čtenářem hlavní hrdina zůstává zahalen řadou otazníků a tajemství.

Především však ze stránek knihy nevystupuje žádné lidské monstrum. Bolesław Bierut pocházel z chudých poměrů, avšak charakterizovala ho píle a slušnost. Díky nim se posléze stal tiskařem (tehdy vážené řemeslo). V polské komunistické straně nenáležel k dravým členům ani k dogmatikům. Blízká mu byla zejména redakční práce a aktivity v družstevnictví, jimž se ostatně v meziválečném období nejvíce věnoval. Zcela přirozeně spolupracoval se sovětskými tajnými službami, avšak oblast jeho aktivity jej nepředurčovala k tomu, aby se stal v tomto oboru esem. Tragického osudu polských soudruhů, které stalinistický teror v druhé polovině 30. let připravil o život, zůstal ušetřen díky tomu, že ho sanační režim uvěznil za komunistickou činnost.

Ani za války B. Bierut nepatřil k čelným představitelům komunistického hnutí v Polsku. Spolu s Gomułkou náleželi ke komunistům třetí či čtvrté kategorie. Vést komunistický odboj a připravovat půdu k sovětizaci Polska měli za úkol jiní polští komunisté vyslaní z Moskvy. Když však tito

postupně zahynuli (dodnes se diskutuje o tom, nakolik se jednalo o vyřizování účtu mezi samotnými komunisty), přišla řada na Bieruta a Gomułku. Z neznámých postav se v roce 1944 stali čelní představitelé polských orgánů podporovaných Moskvou a přebírajících moc na osvobozeném polském území. Bierut byl oficiálně prezidentem Zemské národní rady, Gomułka se stal vlivným ministrem pro získaná území. I když Bierut oficiálně vystupoval jako bezpartijní a takto byl zvolen v roce 1947 i polským prezidentem, bylo jeho členství v komunistické straně veřejným tajemstvím. Zároveň mezi oběma muži narůstal na síle souboj o vliv. Gomułka, jenž prosazoval polskou cestu ke komunismu, v něm po obvinění z buržoazního nacionalismu prohrál, a tak se bezbarvý a nevýrazný Bierut, jenž zůstával povolným nástrojem Moskvy, stal symbolem období stalinismu v Polsku. Chruščovův referát z roku 1956 kritizující kult Stalina byl pro něj šokem a možná i přispěl k jeho skonu – symbolicky v Moskvě.

Jak jsem již naznačil, kniha více než odpovědi na otázky zvědavého čtenáře nabízí řadu otazníků, které se nad životem B. Bieruta vznášejí. Jak je možné, že se evidentně slušný člověk mohl stát za řadou příkoří, které Polákům přineslo období stalinismu? Jak se mohlo stát, že tento naprosto bezvýrazný komunist bez charismatu dokázal vystoupat na nejvyšší stranické a státní příčce? Odpovědi může nabídnout jedině důkladný archivní výzkum. Před jeho započtím by se však každý badatel měl s knihou Piotra Lipińskiego dobře seznámit.

Jiří Friedl

Konstantin IREČEK,
Bälgarski dnevnik. Tom I [30. 10. 1879 – 21. 10. 1881] + Tom II [27. 10. 1881 – 26. 10. 1884], prev. ot češ. räkopis Stojan Argirov, red. Georgi Račev, [Sofija], Izdatelska kášta „Sv. Georgi P obedonosec“ 2016, 303, [1] + 331, [1] s., ISBN 978-619-7283-04-4 [I.], 978-619-7283-05-1 [II.].

Dílo významného českého badatele v oblasti dějin balkánských národů Konstantina Jirečka (1854–1918), jemuž současně bývá ve světovém měřítku připisována úloha zakladatele balkanistiky, se těší setrvalé pozornosti zejména v Bulharsku. (Není všeobecně známo, že jako první se v českém prostředí tezi o Jirečkově průkopnictví na poli balkanistiky snažila vědeckými argumenty podepřít Helena Bočková ve své vynikající, ač nevydané rozpravě *Konstantin Jireček a balkanistická studia*, Katedra historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy FF UJEP, Brno 1975, 190 s.; až později vedoucí této práce Ivan Dorovský napsal dnes již klasickou monografii *Konstantin Jireček – život a dílo*, Brno 1983, jež obraz Jirečka jakožto fundátora vědecky pojaté balkanistiky v historiografickém i slavistickém diskursu utvrdila.) Z nedávných edičních počínů připomínajících Jirečkův bohatý bulharistický odkaz stojí za zmínku 4. moderní vydání (1. vydání vyšlo 1939 pod pečlivou redakcí editora a překladatele S. Argirova [o něm srov. níže]; 2., doplněné a přepracované vydání spatřilo světlo světa 1978, 3. vydání 1999) bulharského překladu jeho *Dějiny národa bulharského s opravami a doplňky autora* pod názvem *Istorija na bälgarite s popravki i dobavki ot samija avtor* (editor Petăr Ch. Petrov, Sofie 2015) a zejména již 3. vydání překladu jeho

Deníku bulharského (1. vydání 1930–1932, 2. vydání 1995) v sofijském nakladatelství Izdatelska kášta „Sv. Georgi Pobedonosec“ v roce 2016.

Dvojsvazková edice je pravopisně aktualizovanou verzí vydání prvního, pořízeného péčí dlouholetého ředitele sofijské univerzitní knihovny a slavisty (odchovance české Karlovy Univerzity) Stojana Argirova (1870–1939), mj. rovněž překladatele Jirečkových *Cest po Bulharsku (Pätuvanija po Bälgarija*, 1899; 2. vydání 1974 se studií Evlogiho Bužašského hodnotící s ohledem na Jirečkův vědecký cestopis jeho zájmy vlastivědné a turistické). Editor díla Georgi Račev pouze znovu přehlédl vlastní text překladu deníkových zápisků (ovšem aniž by překlad porovnal s českým originálem, tvořeným několika rukopisnými sešity, uloženými v Jirečkově sofijské pozůstalosti ve Vědeckém archivu Bulharské akademie věd; celý obrovský fond přehledně charakterizuje stať Dariny Velevy *Archiven fond „Konstantin Ireček“*, *Izvestija na dăržavnite archivi* 24, 1980, № 39, s. 253–272) a přetiskl (v I. svazku) také původní doprovodné paratexy: Argirovovu předmluvu (s. 9–10) a překlad Jirečkovy autobiografie z časopisu *Osvěta* z roku 1904 (s. 11–25). Je to škoda, poněvadž nová edice by si bezpochyby zasloužila i podrobnou, k této příležitosti speciálně napsanou studii, v níž by byl zhodnocen význam Jirečkova deníku jakožto historického pramene a nastíněn současný stav jirečkolozických bádání. Snad editor vycházel z předpokladu, že ještě před nedávnem byla v bulharských knihkupectvích běžně k dostání pramenně vyčerpávající knižní monografie Petka Mangačeva *D-r Konstantin Ireček. Život i delo v Bälgarija (1879–1884)*, čítající bezmála čtyři sta stran a vyšlá roku 2010 v sofijském nakladatelství Kolbis.

Jinak je zatím poslední vydání bulharské mutace *Deníku bulharského* po umělecké stránce vkusně vypraveno: vnější knižní desky jsou vyzdobeny barevnými reprodukcemi výtvarných děl českého, v Bulharsku žijícího malíře Josefa Pittera (*Pohled na Sofii*, I. sv.) a rakouského, v Bulharsku usazeného inženýra a výtvarníka Josepha Sebastiana Oberbauera (*Ulice s hostincem Slivnica*, II. sv.), formát A₄ se dobře čte (deníkové zápisky jsou vysázeny ve dvou sloupcích na stránku), v hranatých závorkách jsou přeloženy všechny cizojazyčné citáty (nejčastěji latinské, německé a francouzské) a text doprovázejí – stejně jako tomu bylo již v prvním vydání – reprodukce dobových portrétních kreseb hlavních aktérů Jirečkova deníku (bulharských politiků, spisovatelů, intelektuálů apod.). Druhý svazek je opatřen podrobným a rozsáhlým jmenně-věcným rejstříkem k oběma částem edice (s. 297–331).

Stojí za zmínku, že Jirečkově tvorbě a osobnosti byl věnován tematický blok (s. 5–98) v dvojčísle (5–6) 70. ročníku (2014) sofijského časopisu *Istoričeski pregled*, který tvořily příspěvky z konference *Konstantin Ireček: istorik, dăržavnik, obšttestvenik, memoarist* (Konstantin Jireček: historik, státník, veřejný činitel, memoarista; níže uvedené názvy bulharských statí jsou přeloženy do češtiny), konané v historické budově Bulharské akademie věd v Sofii dne 11. listopadu 2014 u příležitosti 160. výročí autorova narození. V rámci česko-bulharských kulturních vztahů se Jirečkovou činností zabývali Lubomíra Havlíková (*Přínos rodiny Jirečkových k rozvoji evropské medievalistické balkanistiky a byzantologie. U příležitosti 160 let od narození Konstantina Jirečka*, s. 16–27), Pavel Zeman (*Konstantin Jireček. Analýza vědeckých*

publikací v češtině od r. 1983 do současnosti, s. 71–77) či Aleksandra Trifonova (*Rozvoj české slavistiky na počátku 20. století – práce Jaroslava Bidla, Jirečkova nástupce na Univerzitě Karlově*, s. 78–87), výběrovou bibliografii nejvýznamnějších prací o něm (hlavně bulharské provenience) z let 1875–2014 sestavil Nikola Kazanski (s. 88–96). V souvislosti s článkem Pavla Zemana bych rád zmínil několik drobných poznámek. Předně větší pozornosti by si zasloužila analýza kritických reflexí Dorovského monografie – doplnil bych alespoň dvě důležité recenze: literárněvědné bulharistky Věnceslavy Bechyňové (*Slavia* 53, 1984, č. 1, s. 98–102) a historika Ladislava Hladkého (*Slovanský přehled* 70, 1984, č. 4, s. 318–320). V. Bechyňová je také autorkou zajímavé (a na české poměry ojedinělé) studie *Konstantin Jireček jako historiograf starobulharské literatury* (in: *Práce z dějin slavistiky IX*, Praha 1983, s. 115–132), v níž jsou akcentovány literárněhistorické aspekty Jirečkových bulharistických studií, zejména jeho postřehy o starším bulharském písemnictví (všiml si hlavně památek středobulharských, zvláště kronik, a barokní tvorby bulharských katolíků).

Novou edici bulharského překladu Jirečkova *Deníku bulharského* lze uvítat jako důkaz kontinuálního zájmu bulharské historické vědy a slavistiky o prvního významného historiografa bulharského národa, který shodou okolností nebyl Bulhar, nýbrž česko-německy vzdělaný Středoevropan české národnosti. Nabízí se však otázka, kdy se o Jirečka začneme intenzivněji zajímat také v jeho domovině a kdy se najde vhodný editor či celý tým editorů, kteří by připravili prvoedici nejen „bulharské“ části deníku, ale všech deníkových zápisků, které si Jireček zaznamenával česky (s četnými cizojazy-

zyčnými přípisky) od roku 1866 až do své smrti na počátku téhož roku, kdy vznikla Československá republika. Nutno podotknout, že Jirečkovy deníky přitahovaly pozornost českých badatelů jen sporadicky – v 80. letech 20. století s nimi intenzivně pracoval historik Jan Havránek (1928–2003), publikoval několik pramenných studií, v nichž je z deníků hojně citováno (*Konstantin Jireček – první kroky historika jižních Slovanů*, *Slavia* 50, 1981, č. 3, s. 408–415; *Konstantin Jireček i českata občestvenost* [K. Jireček a česká společnost], *Vekove* 10, 1981, № 4, s. 21–35; *Konstantin Jireček na pražské univerzitě*, *Slavia* 51, 1982, č. 3, s. 372–383), a pokoušel se se svou manželkou, v létě minulého roku zesnulou balkanistkou (zaměřenou hlavně na Bulharsko) Růženu Havránkovou (1929–2017), iniciovat projekt na jejich vydání, avšak marně. Nepochybuji o tom, že kompletní edici Jirečkových deníků by s nadšením přivítali nejen čeští historicky orientovaní balkanisté, nýbrž nejšířší slavistická veřejnost u nás, na Slovensku, v Srbsku, v Bulharsku či v Rakousku a vůbec všichni, kdož umějí ocenit memoárovou literaturu jako specifický pramen k dějinám humanitních věd – Jirečkův deník je totiž atraktivní nejen díky svým „balkánským“ syžetům, nýbrž také pro barvitě zachycení zvláštní duchovní atmosféry hlavního města habsburské říše, v němž jejich autor prožil nejdelší část svého života, a díky detailnímu pohledu do domácnosti vzdělanecké rodiny Jirečkových, jakož i bezprostřednímu vyličení každodenního společenského ruchu v českovídeňských i německojazyčných dvorských, univerzitních a intelektuálních kruzích. Závěrem bych zdůraznil, že Jirečkovi v Čechách ještě stále mnohé dlužíme, ač domácích osobností jeho velikosti – co

do zahraničního renomé a srovnatelného významu – je v oblasti slavistiky a balkanistiky jako šafránu.

Marcel Černý

Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.),
Slovanský klášter Karla IV. Zbožnost – umění – vzdělanost. The Slavonic Monastery of Charles IV. Devotion – Art – Literary Culture,
Praha, Artefactum 2016, 143 s.,
ISBN 978-80-86890-84-6.

Benediktinský klášter v Praze Na Slovanech, známý dnes jako Emauzy, je jednou z nejpozoruhodnějších klášterních fundací císaře Karla IV. Není proto divu, že se v něm v roce 2016, při příležitosti oslav sedmi set let, jež uplynuly od Karlova narození, konala výstava propojující minulost kláštera s působením této významné osobnosti české a evropské historie. Výstavu připravily tři ústavy Akademie věd České republiky, a to v rámci programu Strategie AV 21 pod heslem Špičkový výzkum ve veřejném zájmu. Odborníci ze Slovanského ústavu AV ČR, Ústavu dějin umění AV ČR a Kabinetu hudební historie Etnologického ústavu AV ČR jí umožnili zájemcům seznámit se s jedinečnou minulostí tohoto kláštera, jeho historickou i uměleckou výjimečností, ale také nelehkými peripetemi řeholníků působících v tomto klášteře a především s jejich učeností. Výstava byla zaměřena na dobu vzniku kláštera a proměny v následných desetiletích. Zasazena ovšem byla do širších souvislostí církevně slovanské tradice v Čechách a okolností, za nichž do Prahy přišli chorvatští benediktýni. Speciální pozornost byla věnována identifikaci a rozborům církevněslovanských rukopisů, staro-

českých hlaholských rukopisů a slovanského liturgického zpěvu v klášteře na Slovanech. Právě na nich bylo zřetelně prokázáno zajímavé působení tohoto kláštera v roli zprostředkovatele českého písemnictví v Chorvatsku a naopak.

Jako každá výstava měla i tato svoje časové ohraničení. Je proto cenné, že k výstavě vzniknul katalog, který má trvalou hodnotu. Nebývá vždy obvyklé, aby byl katalog připravený tak, aby mohl k výstavě sloužit jako její skutečná doprovodná výkladová a vysvětlující záležitost. V případě anotovaného katalogu tomu tak skutečně bylo. Zájemci si proto mohli nejen se zaujetím prohlédnout výstavu, ale i současně, případně jen krátce po té ale v klidu domova přečíst další zajímavé informace, případně se vrátit k tomu, co si v zaujetí vizuálním efektem ani nedovedli dostatečně uvědomit. Je trvalou hodnotou s náležitou informačníází i v době, kdy výstavní panely již skončily v depozitech.

Katalog výstavy *Slovanský klášter Karla IV. Zbožnost – umění – vzdělanost* byl ovšem připravený tak, že může sloužit jako samostatná informační báze o minulosti kláštera. Nepochybně se v něm poučí i ten, kdo výstavu nestihl či neměl možnost ji navštívit. Cílem jeho autorů totiž bylo srozumitelným způsobem seznámit jak odborníky, tak širokou veřejnost s aktuálními poznatky o nejstarší historii této jedinečné Karlovy fundace. Stejně jako výstava, byl i on rozdělený do tří relativně samostatných ale vnitřně zřetelně propojených oddílů. Jejich názvy jsou dostatečně výmluvné. Ilustrují to, co autoři chtěli především sdělit: Zbožnost, Umění a Vzdělanost. Klášter v nich byl představen jako centrum církevně slovanské liturgie a hlaholského písemnictví, stejně jako objekt s výjimečnou

architekturou a jedinečnou vnitřní nástěnou malbou. Gros spočíval ve vysvětlení jeho významu a přínosu ve smyslu vzdělanostním. Nespornou předností katalogu je jeho pečlivé zpracování, čtivost a snadná orientace. Ocenit jej musí nejen ten, kdo se zajímá o minulost benediktýnských klášterů, ale každý, kdo se chce něco zajímavého dozvědět o minulosti vzdělanosti, umění a architektury, nebo i „jen“ o životě v klášteřích v 14. a 15. století. Možná by se s ohledem na tento aspekt mohlo v textu objevit více obecnějších zmínek o českých dějinách tohoto období, resp. zasazení informací o vzniku a proměnách kláštera do ještě širších souvislostí. Ovšem i tak je katalog výstavy poutavým celkem nabízejícím řadu cenných sdělení doprovobených mimořádně kvalitními obrazovými reprodukcemi.

Radomír Vlček

Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu 16. 6. – 29. 10. 2017,

Letohrádek Hvězda, Praha 6 – Liboc.
Praha, Památník národního písemnictví ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, Národní galerií v Praze a Národním filmovým archivem 2017, 303 s.,
ISBN 978-80-87376-41-6.

Osudy ruských, ukrajinských a běloruských emigrantů v meziválečném Československu jsou sice v posledních 25 letech českou historiografií vcelku zevrubně sledovány, stále však v jejich poznávání existují bílá místa. Ta jsou zvláště patrná v otázce tzv. každodennosti, tedy dějinách „všedního dne“, na jejichž poznání musí nutně participovat

různé společensko-vědní obory, především, vedle odborníků na historii sociologové, literární vědci, filozofové, jazykovědci a historici umění. Když k tomu připojíme skutečnost, že existují instituce, v nichž lze stále ještě najít řadu originálních, doposud nevyužitých archivních dokumentů, otevírá se široké pole pro nová bádání a další poznávání životních osudů exulantů z Ruského impéria.

Jednou z institucí, jejichž archiválie, vztahující se k životu ruských emigrantů, nebyly doposud dostatečně probádány, je Památník národního písemnictví v Praze. Několik jeho pracovníků se proto v rámci projektu programu Národního kulturního dědictví (NAKI II) spojilo s odborníky ze Slovanského ústavu AV ČR, v. v. i., a několika dalších institucí, aby tuto mezeru odstranili. Výsledkem jejich snažení se doposud staly dva vynikající počiny: výstava, která po více než čtyři měsíce umožňovala zájemcům seznámit se v pražském Letohrádku Hvězda s osudy ruských emigrantů především vizuální formou, a katalog k této výstavě, který ovšem, jak bývá v české vědě nedobrym zvykem, spatřil světlo světa až po skončení výstavy. To však jeho význam nenižuje. Zatímco výstavy jsou krátkodobou záležitostí, vystavené exponáty se po příslušné době vracejí zpět do depozit, katalogy přežívají a udržují si trvalou hodnotu. Zejména, pokud jsou tak kvalitní, jako ten, o němž je nyní zmínka. Obecně ovšem platí, a to neprávem, že katalogy jsou při anotování nových knih odbornými časopisy opomíjeny. Považuji proto za nutné, navíc u vědomí tak závažné dějinné otázky, jakou jsou životní osudy emigrantů z Ruského impéria, uvedený katalog připomenout. Činím tak zejména proto, že nejen upozornil na exponáty, které na výstavě ojedinelým

způsobem představily ruskou emigraci, ale i z toho důvodu, že názornou formou dokázal vysvětlit důvody jejich zařazení na výstavu, stejně jako přiblížit okolnosti, které více než zběžný náhled na ně vysvětlily to, o čem v kontextu výkladu o životě ruské emigrace pojednávaly.

Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu je zaměřený na působení emigrace z Ruského impéria v Československu v letech 1918–1945, především na Prahu jako akademické centrum ruského porevolučního exilu. Jako první vlnu ruských emigrantů identifikuje tisíce zajatých vojáků, kteří byli na konci první světové války soustředěni do několika vojenských zajateckých táborů na pozdějším československém území. Druhou, početnější vlnu vymezuje rokem 1920, kdy ruští emigranti přicházeli do Československa společně s evakuovanými jednotkami československých legionářů. Třetí, hlavní proud přišel po evakuaci bělogvardějských vojsk vedených generálem Pjotrem Nikolajevičem Wranglem na podzim roku 1920. Čtvrtá vlna pak náležela následujícím letům, kdy se do Československa přesunovali ruští exulanti přes Pobaltí, Polsko a Ukrajinu, ale i někteří jiní, jejichž prvním „domovem“ byly jiné, než československé destinace. Za jednu z klíčových pasáží publikace lze považovat objasnění tzv. Ruské pomocné akce, v níž se osobně angažoval prezident Tomáš G. Masaryk, který vykazoval i další aktivity při podpoře ruských emigrantů.

Kniha je rozdělena do šesti kapitol. První z nich – *Příběh emigrace* – tvoří tři části. Postupně, v chronologickém pořadí vysvětlují vznik a příčiny tvorby ruské, ukrajinské a běloruské emigrace na československém území. První a druhá jsou vysvětlujícími pa-

sázemi. V první z nich – *Příčiny a vznik emigrace* – se nejprve dozvíme o obecných i bezprostředních okolnostech, které emigraci předcházely. Stručnou, ale výstižnou formou je v ní rovněž přiblíženo dění v Rusku v roce 1917 a v letech bezprostředně následujících, zejména okolnosti vzniku občanské války a snah Ukrajiny a Běloruska o samostatnost. Druhou část – *Emigrace v Československu* – tvoří pojednání o jednotlivých skupinách běženců z území bývalého Ruského impéria do československého prostoru. Právě zde je zmíněna klíčová role a osobní angažovanost prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka a premiéra první československé vlády Karla Kramáře.

Třetí část první kapitoly, stejně jako další části navazujících kapitol, je pojata jako představení výstavních exponátů. Druhá kapitola – *Nový domov* – je věnována každodennímu životu ruské emigrace v meziválečném Československu. Vcelku zevrubný popis je uvozený citátem Nikolaje Těleckého: „*O Čěších jsme věděli jen málo, jen že jsou Slovani, sportovní národ, že vaří znamenité pivo a mají zbrusu nový samostatný stát*“. Speciální zmínku zasluhuje pasáž *Církev*, která je zaměřena na vysvětlení působení emigrantů – duchovních ruské pravoslavné církve – a významu chrámu svatého Mikuláše v Praze na Staroměstském náměstí jako centra církevního života ruských emigrantů. Pozornost si ovšem zasluhují i další části této kapitoly, zejména ty, jež jsou věnovány spolkovému a společenskému životu emigrantů.

Třetí kapitola *Ruský Oxford* pojednává především o Praze a jejích významných institucích, které v ní ruští emigranti vytvořili nebo v nichž působili. Vyzdvihnout je především třeba pojednání o Archeologickém ústavu Nikodima Pavloviče Kondakova,

Ekonomickém kabinetu Sergeje Nikolajeviče Prokopoviče, Institutu pro studium Ruska, Ruském zahraničním historickém archivu, Ukrajinském archivu, Ukrajinském sociologickém institutu, Ruské akademické skupině, Ruské historické společnosti a Ukrajinské historicko-filozofické společnosti. Bez zajímavosti není ani představení vynikajících představitelů technických, přírodních i společenských věd, kteří jako emigranti z Ruska v Československu působili.

Čtvrtá kapitola *Obrazy exilu: mezi tradicí a modernismem* se zaměřila na tu součást ruské a ukrajinské diaspory v meziválečném Československu, kterou byla početná výtvarná komunita, jejíž zásluhou se v Praze vytvořilo několik pozoruhodných výtvarných sbírek s mezinárodními přesahy. Na to navázala pátá kapitola – *Paměť exilu: Knihy a literatura* –, jež výstižně pojednala o literárním životě ruské emigrace. Její autoři v ní mj. sledovali, jak se v meziválečném období ruská literatura opět stala významnou součástí života ruských intelektuálů. Zaměřili se proto na takové autory ruského původu, jako byl Vasilij Němirovič Dančenko, Jevgenij Nikolajevič Čirikov a Arkadij Timofejevič Averčenko, aby ale neponechali stranou ani tak významné básníky, jako byla Marina Ivanovna Cvetajevová a literární vědec Alfred Ljudvigovič Bem. Šestá kapitola – *Na jevišti a před kamerou* – se zaměřila na působení ruských emigrantů v divadle a ve filmu, především na ruskou skupinu Moskevského uměleckého divadla (MCHT) a divadelní soubory, které emigranti v Praze založili.

Výklad jednotlivých textů je vnitřně konzistentní a problémově provázaný. Tematicky i metodologicky tvoří celek, jehož jednotlivé reprodukováné exponáty do-

stupnou formou, ovšem na náležité odborné bázi, objasňují vytýčené téma. Bezezbytku je třeba jej hodnotit kladně a těšit se na další, podobné projekty. Poznátky uvedené v publikacích takového typu, jakým je anotovaný katalog výstavy, lze ovšem v mnohém doplňovat, rozvíjet, jinak kauzálně stavět či nabízet doplnění jinými stanovisky a názory. Publikace katalogového typu si přece neklade za cíl vše zevrubně vysvětlit. Především jde o to objasnit, proč byla konkrétní výstava právě tak koncipována a jaké exponáty, s jakým zaměřením a s jakými možnostmi výkladu, byly do ní zařazeny. V tomto směru anotovaná kniha svůj cíl jednoznačně splnila a stala se hodnotným příspěvkem nejen k výstavnictví, které se svým tématem týká ruské emigrace, ale i poznání jejich osudů, tradic a hodnot, které na československém území vytvořila. Pozitivní ovšem je i proto, že výzkumný projekt *Zkušenost exilu*, na jehož základě byl katalog *Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu* připraven, pokračuje. V roce 2018 se mj. uskutečnila mezinárodní vědecká konference *Exil z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Nepochybně z vybraných doplněných a tematicky sjednocených příspěvků vznikne další zajímavá kolektivní monografie. I ona jistě bude cenným rozvinutím dosavadních poznatků o ruské a ukrajinské emigraci na československém území.

Radomír Vlček

Jiří KOVAŘÍK (ed.),
Seržant Bourgogne, Válka s ohněm a zimou. Vzpomínky vojáka císařské gardy na Napoleonovo tažení do Ruska roku 1812 s litografiemi württemberského dělostřelce Fabera du Faur. Kritické vydání,
Třebíč, Akcent 2017, 375 s.,
ISBN 978-80-7497-195-2.

Historik a spisovatel Jiří Kovařík je známý širší veřejnosti jako autor řady zajímavých knih s napoleonskou tematikou. Pozitivní je, že se zaměřil nejen na popis událostí, ale i edici vzpomínek přímých aktérů událostí, které na přelomu 18. a 19. století výrazně ovlivnily dění v celém tehdejším světě. Jednou z jeho nejnovějších knih jsou memoáry Adriena Jeana-Baptiste Françoise Bourgogne, který od listopadu 1805 sloužil jako dobrovolník Napoleonovy císařské rady. S ní v roce 1806 absolvoval Napoleonovo pruské tažení včetně bitvy u Jeny, v roce 1807 polské tažení proti Rusům vrcholící bitvou u Jílového a roku 1808 dunajské tažení včetně krvavého střetu u Aspernu. V letech 1810 a 1811 Bourgogne bojoval v Portugalsku a Španělsku, odkud se na jaře 1812 vydal společně s císařskou gardou na Napoleonovo velké východní tažení. To je také podstatou jeho vzpomínek, ve kterých přibližuje jak svoje osobní prožitky, tak vyprávění několika jeho blízkých spolubojovníků i náhodně potkaných jiných francouzských vojáků.

Kniha je mimořádně emotivním pojednáním o obrovských strastech, se kterými se potýkali vojáci armády Napoleona Bonaparta i jeho protivníka, ruského imperátora, cara Alexandra I. Pavloviče mezi 22. červnem 1812, kdy Napoleonova vojska překročila pohraniční řeku Němen, a koncem roku 1812, kdy ruské území opustila.

Oproti jiným, podobným knihám, v nich nejde o posuzování velitelských schopností vojevůdců, ale vskutku „jen“ o život „prostých“ vojáků. Z tohoto pohledu také koriguje některá vžitá klišé. Např. upozorňuje na skutečnost, že Moskva nebyla před vstupem Napoleonových vojsk zcela vyklizena a její obyvatelé evakuováni, jak se obvykle traduje. Zmiňuje nejen to, že v Moskvě zůstali nemocní a staří, ale i vězni, kteří byli propuštěni s úkolem Moskvu zapálit a pak se, snad, zachránit a také vcelku početné „dozorující“ vojenské jednotky, které měly nad splněním tohoto úkolu dohlížet. Následné rabování, jež se obvykle spojuje s Napoleonovými vojáky, popisuje Bourgogne i z druhé strany, i když v tomto případě upozorňuje zejména na nedostatek potravin, kterému byli ti, kteří v Moskvě zůstali, vystaveni. Ústup francouzských vojsk zobrazuje jako nezměrný chaos, během něhož dokázalo jen několik francouzských velitelů zabránit okamžitému debaklu. Otázka však je, zda by nebyl v dané situaci lepším řešením. Bourgogne ovšem naznačuje, že rychlé řešení nebylo cílem velitele ruských vojska Michaila Kutuzova. Ten vskutku chtěl Napoleona vyhladovět a organizačně deklasovat. K tomu se nabízí otázka, zda neexistovala vazba mezi ruskou stranou a pokusem o puč, který se v té době proti Napoleonovi v Paříži připravoval.

Vzpomínky Seržanta Bourgogne jsou nejen poučným čtením o lidském utrpení jako výsledku uzurpátorských mocenských ambicí jednotlivců, ale i výbornou učební pomůckou, na níž se budoucí historici mohou naučit, jak správně interpretovat „ego“ dokument, hodnotit jeho výpovědní schopnost a zasazovat jeho vyprávění do širších souvislostí.

Radomír Vlček

Jiří HLAVÁČEK – Hana BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ (eds.),

Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků,

Praha, Academia 2018, 323 s., ISBN 978-80-200-2859-4.

Jedním z cenných zdrojů poznání dějin vědních oborů jsou tzv. ego dokumenty, především vzpomínky osobností na dobu svého odborného působení. Obvyklé jsou ty, které ve formě monografií zpracovali jednotlivci. Existují však i kolektivní práce, které vymezuje určité konkrétní téma, nebo jsou konstruovány do podoby otázek a odpovědí. Příkladem druhé formy je publikace sestavená Jiřím Hlaváčkem a Hanou Bortlovou-Vondrákovou. Přináší šestnáct poutavých rozhovorů s předními českými etnografy narozenými ve 30. a 40. letech minulého století. Období jejich studia tedy prošlo postupně se uvolňujícími 60. léty a počátky normalizace. Zajímavé mj. je, že jejich vnímání atmosféry na vysokých školách a následně na různorodých pracovištích (regionální muzea, ústavy ČSAV, vysoké školy aj.) se v mnoha ohledech výrazně liší. Někteří vzpomínají na značné překážky v práci, jiní byli naopak spokojeni, aniž by svoji tvorbu museli nějak výrazně ideologicky přikrašlovat či dokonce měnit téma svého výzkumu. Žádné politické zřízení není tedy ve svém ideologickém působení a ve svých následných obrazech černobílé. I když se nám tak může s odstupem času jevit. Mnohé je věcí individuální interpretace, což publikované výpovědi bezesporu dokazují.

Mezi dotazovanými jmenujme např. Helenu Bočkovou, Václava Hubingera, Jo-

sefa Kanderta, Mirjam Moravcovou, Josefa Opatrného, Františka Vrhela a další. Odpovídají na otázky týkající se motivace ke studiu oboru, jejich vysokoškolských učitelů, terénní praxe během studia, pracovních a osobních zkušeností z pracovišť, kterými prošli. Vzpomínají jmenovitě i na některé své dnes již nežijící kolegy. Stranou neponechávají ani otázku svého případného vstupu do KSČ a stranického vlivu na badatelské „svobody“ – zde se názory opět velmi různí. Ve všech výpovědích se také objevuje rozporuplný pohled na ideologicky vyhraněného Antonína Robka, jehož profesními

vzpomínkami se kniha uzavírá. Robek vedl v letech 1971–1986 katedru etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a zároveň zastával v letech 1972–1990 pozici pověřeného ředitele Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV. Někteří vyzdvihují jeho zásluhy na záchraně oboru, jiní se naopak domnívají, že mu výrazně uškodil. Zdá se, že osobnost Robka je pomyslnou spojující nitkou všech výpovědí. Publikace, která je bezesporu příkladem hodným následování historiky, je cenná i biografickým a institucionálním slovníkem.

Lenka Vlčková Kryčerová